

İçindekiler Tablosu

<u>Giriş</u>	2
<u>Ermeni ve Türk Mandası Meselesinde Amerikalı Yetkililerin ve Uzmanların Görüş ve Tutumları</u>	3
<u>Amerikalı Yetkililere ve Uzmanlara Göre A.B.D'nin Mandater Olmasını Engelleyen Nedenler</u>	11
<u>Sonuç</u>	16
<u>Dipnotlar</u>	17

Yrd. Doç. Dr. Deniz BİLGEN

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü / Türkiye

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

Giriş

Çalışmamıza konu olan dönemi doğru analiz edebilmek için, şu iki soruya cevap vermek önemlidir; 1919 yılının ilk yarısında Yakın Doğu'nun paylaşılması için düşünülen yöntemlere ABD ne ölçüde karıştı? İkinci olarak, ABD'nin dış politikası açısından Yakın Doğu meselelerinin taşıdığı anlam ne idi? Bu makalenin amacı; bu sorulara cevap bulmaya çalışmak ve de ABD'nin o dönemki politikasında etkili olmaya çalışan resmi ve resmi olmayan görüşleri ortaya koymaktır. Elbette ki bunu yaparken de ABD'nin o dönemde izlediği politikaya ilişkin belge ve bilgileri kullanarak, günümüz politikalarına ve uluslararası ilişkilerin özelliklerine katkıda bulunmaya çalışıldı. Bu bağlamda, ABD'nin 1919'daki Yakın Doğu Politikası'na yön veren yöneticilerin ve etkin olmaya çalışan uzmanların, lobilerin ve basının uluslararası istihbaratta görevli elemanlarının görüşlerini dayanak alıp, Yakın Doğu Meselesine ABD'nin önce karışma ve sonra karışmama arasındaki gel-gitlerinin sebeplerini anlayabilmek için belgelere başvurmak gerekliydi.

Yakın Doğu Meselesi ile ilişkili şahsiyetlerin resmi ve resmi olmayan belgeleri, bugün ABD'de araştırmacıların yararlanabileceği arşivlerde korunmaktadır. General James Harbord'un Kongre Kütüphanesi'nde bulunan raporları, ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Mark L. Bristol'un Kongre Kütüphanesi'ndeki şahsi ve ABD Milli Arşivi'ndeki resmi yazışmaları, Sivas Kongresi'ni izlemek üzere Sivas'a gelen Yakın Doğu uzmanı L. E. Browne'un Stanford Üniversitesi Hoover Enstitüsü'nde bulunan dökümanları, yani bölge ile ilişkili bütün görevlilerin notları, raporları, mektupları araştırmamızın kaynakçasını oluşturdu (Ayrıca ATASE arşivindeki belgeler, Harp Tarihi Vesikaları bu çalışmamıza kaynaklık etmiştir).

Bu belgelerin bazılarında yanlış ve abartılmış bilgiler vardı. Bazılarında da 1919'un karanlığında -yokmuş gibi farz edilen- Türklerin acılarını anlayabilen ifadeler vardı. Belki de en önemlisi, Yakın Doğu'nun "trajedisini" evrensel değerlerle algılayan uzmanların belge ve bilgileri ile karşılaşmamız oldu.

Bu belgelerin içindeki şahsi bir mektupta da, bir dost ile paylaşılan şu anlamlı cümleler vardı: "Söylemek istediğim çok şey var, ancak söylememize izin verilmiyor. Şunlar yüzünden yorgunum: Demokrasiyi dünyada güvenli kılamamaktan, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın bizlerin zihinlerine doldurmaya çalıştığı propagandaları yutmaktan ve Müttefik bayrağı gördüğümüzde, her defasında üç kere "Yaşa! Yaşa! Yaşa!" demez isek, vatan haini olarak çağrılabilenimizi, düşünmekten bıktım."

1919 yılı basını ise, bu tür bir çalışma için bulunmayacak bir kaynak özelliğine sahip. Basında çıkan haber ve yorumlar arasında liderlerin demeçleri, tanınmış gazetecilerin yazıları, basında çalışan istihbarat ajanlarının yönlendirmeleri bizim için önemli bir bilgi kaynağı oluşturmakta. Uluslararası konuları ele alışları ile ünlü Chicago Daily News, Chicago Tribune, The New York Times, Washington Post, Morning Post gibi Amerikan gazeteleri ile L. Entente, The Trans-Caucasian Post ve The Georgion Messenger gibi Yakın Doğu orijinli gazetelerin sayfaları bize önemli ipuçları verdi (Ayrıca İfham, Yenigün, İleri, İkdam, Vakıf, Alemdar, Albayrak, İrade-i Milliye gazeteleri de elimizdeki çalışmaya kaynaklık etti).

Bütün bu belge ve bilgiler doğrultusunda, son sözü söyleyip "tarihi", vardığımız sonuçlar açısından "analiz" edip, buna artık "Tek, kelime dahi eklenemez!" diyebilir miyiz? Bu dönemi, Yakın Doğu'da etkinliği tartışılan tüm tarafların elindeki belge ve bilgilere göre

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

değerlendirmek gerekmez mi? 1919 yılında ABD'nin tutumunun, doğru analizini yapma şansımız elimizdeki belgeler doğrultusunda mümkün mü? Bu araştırma pek çok sorunun cevabını verebileceği gibi, bu araştırmayı temel kabul eden daha çok belge görme şansına sahip, başka araştırmalar da verebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz kaygılardan dolayı, araştırmanın kalıcılığı açısından, hem bu hassas konu ile özdeşleşmeme endişesi ile ve hem de bilimin tarafsızlığı ilkesini koruma duyarlılığı ile yer yer belgelerin kendisini aynen verip, bir yorum yapmama yöntemini seçmiş bulunmaktayız.

Ermeni ve Türk Mandası Meselesinde Amerikalı Yetkililerin ve Uzmanların Görüş ve Tutumları

ABD, 1919 yılının ilk yarısında, Yakın Doğu'da daha atak bir siyasete karar vermişti, çünkü Avrupalı güçlerin Yakın Doğu'daki faaliyetleri karşısında, ABD'nin menfaatleri, bu coğrafyaya kayıtsız kalmasına izin vermeyecek kadar önem kazanmıştı; ticari açıdan bu bölgede kârlı gelişmeler söz konusu olabileceği gibi, daha da önemlisi petrolden dolayı etkin bir politika takip edilmesi gereğine inanılmıştı. Nitekim, ABD'nin Yakın Doğu'da aktif bir görev alması gerektiğine olan inanç ve baskılar arttı ve bu durum karşısında, manda konusunun araştırılması, daha doğrusu Ermenistan için bir mandanın incelenmesi için Başkan Thomas Woodrow Wilson, 1 Ağustos 1919'da General James Guthrie Harbord'u görevlendirdi.¹ Amerikan basını, ABD'nin "samimiyetle" Ermeni mandasını düşündüğü için, Harbord gibi bir şahsiyeti Yakın Doğu'ya gönderdiği yorumunu yapıyor, bu mandanın tüm Anadolu'yu kapsamamasının ise doğru olmayacağını vurgulayarak şu habere yer veriyordu:

"Harbord Heyeti'nin, Ermenistan'a ve Kafkaslar'a yaptığı seyahat, Barış Konferansı'nı derinden etkiledi. Gerçekte, bir Ermeni mandacılığı düşünülmediği sürece, Birleşik Devletler'in, bu bölgeye, General James Harbord gibi önemli bir şahsiyeti göndermeyeceği belirtiliyor, ancak Heyetin, araştırmayı Küçük Asya'ya yaygınlaştırmaması konusunda biraz şaşkınlık var, oysa Yakın Doğu meselesi ile ilgili uzmanlar; Küçük Asya mandasının oldukça basit ve ekonomik açıdan daha iyi olacağını kabul ediyorlar."²

Chicago Tribune Gazetesi de, General Harbord'un, Ermenistan'a gitmek üzere, İstanbul'dan ayrıldığını haber olarak veriyor ve "Gen. J. Harbord, ABD'nin mandaterlik konusundaki prensiplerine içten inanıyor"³ yorumunu yaptıktan başka General'in şu sözlerine yer veriyordu: "...Barış Konferansı'na kadar manda fikrini duymamıştım ve Amerika'nın, Türkiye'yi mandası altına alması hakkında, ne İstanbul, ne de Ermenistan için iyice inceleme yapmadan hiçbir fikir ileri sürmeyeceğim."⁴ sözlerine okuyucularına duyuruyordu.

Doğu Anadolu'da ve Kafkaslarda incelemeler yaparak Yakın Doğu'dan ayrılan General Harbord, Başkan Wilson'a, Ermeni yanlılarının ve Ermenilerin, iddialarını doğrulayacak bir rapor hazırlamamıştır. "Yola çıkarken gerçekten bir Ermenistan ve katliamlar göreceğimizi sanmıştık"⁵ diyen Harbord Heyeti, bölgede hiçbir zaman ve hiçbir şekilde Ermeni çoğunluğunun olmadığına tanık olmuş ve Heyet, incelemeleri sonunda, Türklerle Ermenilerin dış etkiler olmadan, yüzyıllarca bir arada, barış ve güvenlik içinde yaşamış olduklarına inanmıştı. Ayrıca, Türklerin, Ermenilere karşı herhangi bir şekilde soykırım hazırlığında bulunmadıklarını da görmüştü. Tam tersine, sınır bölgesindeki Türklere sınırı

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

aşmamaları için çok sıkı emirler verilmiş olup, buna karşın, isteyen Ermenilerin, Türk Ermenisi olduklarını kanıtlamak şartı ile, Türkiye'ye girişlerinin serbest bırakıldığı anlaşılmıştı. Türkiye'ye geri dönen Ermenilerin de hayatlarının tehlikede olduğunu düşündürecek hiçbir olayla karşılaşmamışlardı.⁶

General Harbord'un Anadolu'daki yaptığı seyahat nasıl ABD basınına yansıtılmış ise, bu seyahatin Kafkaslar kısmı da, ABD basınına yansımıştı.⁷ Basında çıkan haberlerden, bu bölge insanların, Amerikalıları "Beklenen Kurtarıcılar"⁸ olarak algıladıkları görülüyordu ve hemen hemen hepsi barış istediklerini ve güçlü bir devletin müdahalesiyle böyle bir barışın mümkün olacağını belirtmişlerdi.⁹

General Harbord'un Yakın Doğu'ya yaptığı bu gezi ve öngörülerinin değişmesi basına; "General Harbord, otuz subay ve sivil üyelerin oluşturduğu bir komisyonla, askeri ve ekonomik durumu araştırmak için Türkiye'ye gitmesine rağmen, şartların zorlamasıyla siyasi-politik konuları görmezlikten gelemeydi."¹⁰ şeklinde yansımıştı.

Harbord Heyeti'nin, hızlı fakat geniş bir sahayı kapsayan turunu tamamladığı ve raporunu hazırladığı da basına yansımıştı. Heyetin, Milli Mücadele lideri ile görüşmek üzere Sivas'a gelişini önemseyen Chicago Daily News, Paris çıkışlı 15 Ekim 1919 tarihli bir haberinde;

"Harbord Komisyonu hızlı, fakat geniş İmparatorluk turunu henüz tamamladı. Otomobillerle Anadolu hudutlarını, Erzurum yakınlarındaki huduttan, Rus Ermenistanı'nı, Tiflis ve Batum'u dolaşarak İstanbul'a döndüler. Bu gezi çok hızlı olmuştur, çünkü Senato, manda sorununu ele almadan önce; Heyetin, raporunu Washington'a ulaştırması gerekiyor. Heyet, sadece Diyarbakır'da 5 saat, Harput'ta 4 saat ve Sivas'ta bir gün kaldı. Politik açıdan, Sivas'taki bir günlük kalış bütün gezinin en önemli yanı"¹¹ diyordu.

25 Ekim tarihli yazıda ise Harbord Heyeti ile ilgili şu habere yer veriliyordu:

"...Heyet, Ermenistan'da bazı kanunsuz durumlar hariç, hiçbir tehlike olmaksızın turunu tamamladı. Heyet, yollardan geçerken bazı çatışmalarla karşılaştı, fakat herhangi bir tehlike geçirmedi ve raporunu Perşembe günü, seyahat ettikleri geminin Marsilya'ya hareket etmesinden 10 dakika önce tamamladı. Rapor, daktiloyla sıkı yazılmış birçok sayfadan oluşuyor. Heyet görevlileri, Rapor, Frank L. Polk'a sunuluncaya kadar Raporu tartışmayacaklar ve bu sunuş bekletilmeksizin yapılacak. Muhtemelen de Rapor, Washington'a Başkan'a gönderilinceye kadar açıklanmayacak. Bay Polk'a raporun verilmesiyle birlikte görevi resmen bitecek olan Harbord Heyeti gelecek hafta Brest'ten, Martha Washington gemisi ile yola çıkmaya niyetleniyor. Heyet görevlileri, Senato Komisyonu, Türkiye ve Ermenistan'a olan gezi ile ilgili bir açıklama yapmadan önce davet edileceklerini umuyorlar".¹²

24 Ekim'de yayınlanan Chicago Tribune'de de Harbord ve beraberindekilerin İstanbul'dan Paris'e geldikleri belirtiliyor ve şöyle deniliyordu:

".Heyet Başkanı Tümgeneral James G. Harbord, bugün Amerikan Delegasyonu Başkanı Frank L. Polk ile kısa bir görüşme yapmış, Ermenilerin durumu üzerinde konuşmuştur. General Harbord ve Heyet üyeleri üç dört gün içinde, Amerikan Delegasyonu'na sunulacak olan resmi raporun hazırlanmasıyla meşguller."¹³

Amerikan basınında, Harbord Raporu'nun hazırlandığı duyurulurken, öte yanda, ABD'nin

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

Anadolu'yu ve Ermenistan'ı manda altına almayı kabul edip-etmemesi hususunda Heyetin asker ve sivil üyeleri arasında fikir ayrılığı olduğu da kamuoyuna duyuruluyordu.¹⁴ Bunun üzerine sorular yönelten gazetecilere ise General Harbord fikirlerini açıklamaktan kaçınmış ve Amerikan Delegasyonu uygun gördüğü takdirde, bu Raporun resmi makamlar tarafından kamuoyuna açıklanacağını söylemekle yetinmişti,¹⁵ ancak basın boş durmuyor, Paris'ten donanma telsizi aracılığı ile New York'a gönderilen haberde:

"Öğleden sonra Paris'e varan Harbord Heyeti, Türkiye ile ilgili olarak Amerikan mandaterliği konusunda ihtilâflı fikirlere sahip; Amerika'nın mandater olmasına, askeri otoriteler karşı çıkarken, bütün sivil üyeler oybirliği ile Türk İmparatorluğu'nun her yeri için mandaya taraftar; herkes, Türkler, Ermeniler ve Osmanlı İmparatorluğu içindeki diğer topluluklar Amerika'nın mandayı kabul etmesini arzu ediyorlar. Askerler, bu işin fazla sayıda muhtemelen çeyrek milyon askeri gücü gerektireceğini ifade ediyorlar. Siviller ise, sorunun özellikle kültürel ve ekonomik tarafını araştırıyorlar ve Amerikan mandasının Amerikan dış ticareti için büyük yarar sağlayacağına ve aynı zamanda mandanın demokrasiyi yaymak için Birleşik Devletler'e büyük olanak sağlayacağına inanıyorlar. Heyet, Ermenistan'a -bazı yasa dışı durumlar hariç- gezisini vukuatsız tamamladı.

Heyet, sınır boyunca çarpışmalarla karşılaştı, fakat tehlikeli olmadı. Heyet, daktilo ile sıkı yazılmış raporunu gemi Marsilya'ya demir atmadan on dakika önce, dün öğleden sonra tamamladı. Muhtemelen Rapor Washington'a gönderilinceye kadar açıklanmayacak. Harbord Heyeti görevini tamamlayana kadar Martha Washington gemisinde kalacak ve Brest'ten bu gemi ile Washington'a gidecek. Heyet, Senato Dış İlişkiler Komitesi, Türkiye ve Ermenistan'a olan gezinin sonuçlarını açıklamadan önce, davet edileceklerini ummaktadırlar"¹⁶ deniliyordu. Öte yandan, İstanbul çıkışlı Associated Press'in bir haberinde de, bölgede varlıklarını sürdürme niyetinde olan güçler var oldukça, Heyet üyelerinin çoğunun, Ermenistan ve Türkiye mandasına karşı olduğu söyleniyor, ancak ABD'nin Yakın Doğu'da gardiyanlık üstlenmesi halinde, Müttefiklerin de süregelen politikalarından vazgeçecekleri vurgulanıyordu.¹⁷

Bu yorumun devamında ise, Harbord Heyeti üyelerinin çoğunluğunun, ABD'nin bu şartlarda ne Ermenistan, ne de Türkiye'nin mandasını kabul etmesini tavsiye etmedikleri, ancak Avrupalı güçlerin bölgeden tamamı ile çekilmeyi kabul etmesinden sonra, Birleşik Devletler'in böyle bir mandayı kabul etmesinin söz konusu olabileceği¹⁸ belirtiliyordu ve "Harbord Manda Hususunda Sessiz"¹⁹ başlığı altında, Heyetin Başkanı Tuğgeneral James Harbord'un konuyla ilgili hiçbir beyanda bulunmadığı ifade edilmişti. Bu açıklamalara rağmen, belki de daha çok duygusal nedenlerle heyet üyeleri, "yardıma muhtaç insanlara karşı bir görev olarak" niteledikleri Ermeni meselesinin; Amerika'nın, Ermenistan mandasını kabul etmesi ile çözüleceğini belirtmişlerdi. Ekim ayının ikinci yarısına gelindiğinde ise, Amerikan basınında, gerek Harbord Heyeti'nin, ABD mandası konusundaki farklı fikirlerine ve genellikle de Ermeni mandası konusundaki olumsuz görüşlerine yer verilirken, bir yandan da, ABD'nin yalnız ve yalnız Ermeni mandasını alması ihtimaline karşı, aleyhte yayınlar yapılıyordu.²⁰ Şayet, Amerika, mandater olmak zorunda kalırsa, denetim sahasının Batum, Bakû ve diğer petrol yöreleri de dahil olmak üzere bütün Kafkasya bölgesini kapsamaya gerektiği ileri sürülüyordu,²¹ yoksa sadece Ermenistan için bir mandanın, hele de Türkiye'de "bir Ermenistan Hükümeti'nin teşkilinin"²² hiç düşünülmemeyeceği basında vurgulanıyordu. ABD'nin nerede ise şizofrenik bir tavır içine düştüğü bu sıralarda, 30 Ekim'de yayınlanan Chicago Daily News'teki haberde de, General Harbord'un, Ermenistan mandasına karşı bir rapor verdiği, ancak Türkiye'nin manda konusuna da kayıtsız²³ kaldığı yazılıyordu. Yine, aynı doğrultuda The New York

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

Times'da "Heyet, Ermeni mandasına karşı çıkıyor"²⁴ deniliyor ve yazının alt başlığında ise "Harbord'un Meslektaşlarından Çoğu Amerika'nın İşinin Memleketlerinde Olduğunu Düşünüyorlar-Bazı Siviller Fikir Ayrılığına Düşmüşler"²⁵ başlığı altında, Harbord Heyeti'nin uzun seyahatinden bahisle henüz Başkan Wilson'a ve ABD Kongresi'ne getirilmemiş olan rapor üzerine yorum yapılıyordu; Yakın Doğu'da yedi haftalık bir araştırma yapan Harbord Heyeti üyelerinin çoğunun tavsiyesi; Birleşik Devletler'in, Ermenistan ve Türkiye adına bir mandayı reddetmesi gerektiği, çünkü Amerika'nın görevinin kendi coğrafi sahasında olduğu yolundaydı, ancak heyetin bazı üyeleri, mandanın en azından Ermenistan adına, ABD'nin bir görevi olduğunu; çünkü öncelikle Avrupa'nın huzuru, sonra da bölgenin ihmalkârlıktan, fakirlikten ve ırki ön yargıdan kendini kurtaramayan yardıma muhtaç insanları için bir görev olduğunu ileri sürüyorlardı. Çoğunluk, ABD'nin mandaterliği kabul etmesinin uygun olmayacağını ve eğer kabul edilirse de Amerika'nın, Yakın Doğu'daki insanları eğitmek ve onların refahını yükseltmek için uzun dönemli bir çabanın içine girmesi gerekeceği vurgulanıyordu. Gerçi, birileri en ideal çözümün görevi, buradaki milletlerin dışında birine vermek olduğunu söylüyordu ve bunlara göre bu milletler, tarafsız bir dost ve medeni ölçülere göre kendilerini organize etmeye en uygun Amerika'yı görüyorlardı. Ama tartışmanın öte tarafında ise eğer Amerika, sadece Ermenistan adına mandaterlik kabul etmek zorunda kalacak olursa, Birleşik Devletler Avrupa meselelerine dahil olacaktı, ne var ki bölgede Ermeni nüfusu az olduğu gibi, arazileri de yeterince büyük değildi. Evet, Yakın Doğu'da Amerikan demokrasisine ihtiyaç vardı, ancak Osmanlı meselesi Avrupa'ya, Pasifik meselesi ise Amerika'ya ait olmalı idi.²⁶ Ardından da şöyle bir soru yöneltiliyordu; "Ermenistan'ın bizim çıkarlarımızdaki yeri ne olacak? -Kuşkusuz şu anda Pasifik ve Çin'deki çıkarlarımız, Anadolu'daki veya Ermenistan'daki çıkarlarımızdan dikkate değer ölçüde önemlidir." The New York Times'daki 24 Ekim tarihli haberde, Harbord Heyeti'nin Yakın Doğu'ya gönderilme amacının, ABD'nin Ermenistan'da üstleneceği görevi gözlemlemek olduğu vurgulanıyordu, ancak İstanbul'a dönen Heyetin, Türklere "Ermenistan'daki hiçbir şeye ilgi duymuyoruz"²⁷ dedikleri yazılmıştı, çünkü Türkler aleyhindeki gelişmelere ve her şeye rağmen ABD'nin, Ermenistan mandaterliğini kabul edip etmemesinin "hâlâ Türklerin elinde olduğunu bilerek değerlendirmek"²⁸ gerekecekti.

Bir başka görüş ise Ermenistan'a mandater olacak gücün, İran, Türkiye ve Rusya sınırlarını da tutması gerekeceği, mandanın Doğu Anadolu ile sınırlandırılmayıp, Türkiye'nin tümünü kapsaması zorunluluğu idi.²⁹ Meseleye, Türkler tarafından bakıldığında ise, Doğu Anadolu'yu da kapsayacak "bir Ermenistan adına mandadan söz etmenin, protestoya sebep olacağı" şahsi mektuplarda da yer bulmuştu.³⁰ Ayrıca, Yakın Doğu'da ABD'nin alması düşünülen manda konusunda, fikirler öylesine karıştı ki, bu sorgulanıyordu:

".Şu anda en çok ilgilendiğimiz konu manda sorunudur. Türkiye'deki her Amerikalı, Birleşik Devletler'in, bir bütün olarak Osmanlı İmparatorluğu mandasını alması gerektiğini düşünmektedir, ancak Türklerin hepsi, Ermenilerden nefret ediyorlar ve mümkün olduğu kadar onlarla çok az şey yapmak istiyorlar ve yine ancak hür Ermenistan adına Doğu Anadolu dahil mandadan herhangi bir şekilde söz etmek de yoğun protestoya sebep olacaktır. Eğer on dakikan varsa, otur ve manda açısından Amerika'daki hissiyatın ne olduğuna ilişkin bana telgraf çek. Halk bunu istiyor mu? İstemiyor mu?"³¹

Dışişleri Bakanı Robert Lansing'e gönderilen bir raporda ise, "Soruşturma yapmak için Doğu Anadolu'ya gönderilen Amerikalı görevlilerin, burada Ermeni devletinin kurulmasının mümkün olmadığını, çünkü orada Ermenilerin bulunmadığını söyleyen"³² "korkunç" diye nitelenen raporlar gönderdikleri yazılmıştı. Yine Ruslarla beraber savaşan Ermenilerin

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

tahrip ettiği Türk yerleşim yerlerinin düştüğü korkunç durumdan da bahsediliyordu.³³ Duyguların karıştığı gibi, çözüm yollarının da karıştığı bu ortamda her şeyin üzerine çıkan görüş; Amerika'nın garantisi, Türklerle Ermeniler arasındaki düşmanlık duygularını yatıştıracak güçte idi.³⁴ Türklerin de, Ermenilerin de bir kısmı "şayet Amerika tüm bu bölge adına mandater olacaksa bu iyi bir şey olacaktır",³⁵ oysa Doğu Anadolu'dan bir pay kopararak, Ermeniler için oluşturulacak bir Ermeni devleti ve burada ABD'nin mandater olması zordu, çünkü Türklerin çoğunlukta olması bir yana, farklı ırk ve inanca mensup insanlar bu topraklara "tuz ve biber" gibi dağılmışlardı. Uzmanlara göre, çeşitli ırkların İmparatorluk dahilinde dağınık bir halde bulunması, büyük bir güçlüğü ortaya çıkarmakta idi; eğer İtilaf Devletleri bir bölgeyi seçip, oraya Ermenistan adını verirlerse, o zaman bütün Ermenilerin de oraya gitmesi gerekecekti, aynı şey Rumlar ve Türkler için de geçerli idi. Böyle bir çözüm önermek kolaydı, ancak bunun tamamen gerçekleştirilmesi mümkün değildi, çünkü Türkiye'de bulunan bu farklı ırklara mensup insanlar büyük ölçüde birbirlerine bağımlı idi. Ekonomik yapı ırkların ayrılmasını imkansız kılacaktı; Türkler ziraatla uğraşıyorlardı, tüccar ve işadamları olan Ermeni ve Rumların ise şehirdeki işleri bırakıp ziraatla uğraşabileceklerini düşünmek imkansızdı. Özetlemek gerekirse; Avrupa'nın ve %90 Rus rejiminin sorumlu olduğu diplomatik entrikaların var olmadığı 50 yıl öncesine kadar, İmparatorluk dahilinde çeşitli ırklar bir arada ve mutlu bir şekilde yaşıyorlardı. Türkiye'de, Müslümanlar kadar Ermeni Sadrazamlar da vardı. Eğer diplomatik entrikalar izin verirse, Türkiye'deki ırklar tekrar bir arada barış içinde yaşayabilirlerdi. Çıkarıcı ülkelerin, Türkiye'deki farklı din ve ırka mensup insanları birbirine vurdurma çabaları devam ettiği sürece, isterse bir düzine manda kurulsun, yine de bir düzen sağlanması mümkün değil idi. Bu yüzden İmparatorluğun parçalanması imkânsızdı ve değişik ırk ve inanca mensup bu insanlar bir arada yaşamak zorunda idi. Ayrıca Türkiye'de her eyalette Müslümanlar çoğunlukta idi ve Anadolu'daki 10 milyonluk Müslüman nüfusun 6 milyonu saf Türk olup, buna karşı 3 milyon gayrimüslim vardı. Dolayısı ile, barış yapılacağı zaman bu Müslüman nüfusun istekleri göz ardı edilemezdi. Gerçi birçok kişi, Türk sorununu tartışmaya başlarken, İmparatorluktaki Türk unsurunun artık önemli olmadığını düşünüyor ise de Türkler burada ve Müttefiklerin yaptığı istatistiklere göre de çoğunlukta idiler; O'nlara yoklarmış gibi davranılamaz idi.³⁶

Yakın Doğu'ya gelen birçok gözlemci, Amerika'nın Yakın Doğu'da manda kabul edecekse, Osmanlı Devleti'ni de mandası altına almasının, bölgeye huzur ve sükun getireceğini yazıyordu. Dr. Caleb Frank Gates de bunlardan biriydi.³⁷ Dr. Gates, Doğu Anadolu'yu kapsayan bağımsız bir Ermeni Devleti'nin kurulmasının politik ve ekonomik temelde kabul edilemez olduğu konusunda uyarıda bulunuyordu. Gates'e göre; böyle bir çözüm üzerinde konuşmak Türkleri tahrik edecek ve Ermenileri tehlikeye atacaktı. Oysa en iyi çözüm, şu anda, kendi kendisini yönetemeyecek bütün dini ve irki unsurları kaldırmak idi. İmparatorluğun bir bütün olarak, Amerikan idaresine verilmesi ile Ermeniler güvenle geri dönebilecekler ve Doğu vilayetlerine yeterli sayıda Ermeni yerleştirdikten sonra, Ermenilere bir nevi "yurt-ülke" idaresi verilebilirdi.³⁸

Dr. Gates, Paris Sulh Konferansı'na verdiği raporda, Yakın Doğu'nun sorunlarının uluslararası sorunlar olduğunu ve Ermeni sorunu halledilirken, Türkiye sorununu görmezden gelmenin dünya barışını tehdit edeceğini ve gelecekte savaflara yol açabileceğini söylüyordu. Gates, ABD'nin manda konusundaki kararını bir an önce vermesini öngörmekte ve hür bir Ermenistan ile sorunu yatıştırmak ve Türkleri de kendi kendilerini idare etmeleri için serbest bırakmanın hata olacağını ve bu karara varmadaki gecikmenin de karar vermeyi güçleştireceğini; çünkü Türklerin, kabul edilemeyecek bir barış antlaşmasını zorla kabul ettirecek herhangi bir teşebbüse karşı, milli birliğe yönelik

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

propagandalar yapmaya başladıklarını bildirmişti.³⁹

Dr. Gates, Ermenilerin iki büyük hata yaptıklarını söylemekten de kaçınıyordu:

“İki hata yapıldı, birincisi Ermeni askerlerini Kilikya’ya getirmekle vahim bir hata yapıldı. Diğer bir hata da şöyle yapıldı; Milli Ermeni Delegasyonu’nun Paris’te, Ermenilerin taleplerini gösteren bir kitapçık ortaya koymasıydı. Bu kitapçıkta, Sivas’tan-İran’a, Gürcistan’dan-Akdeniz’e varan ve Türkiye’nin yarısından çoğunu kapsayan bir arazinin kendilerine ait olduğunu iddia ediyorlardı. Bu insanlara karşı koymak için kenetlenme yolları arayan Türkler, bu saçma iddiaları kendi yararlarına kullanmakta ise yavaş değillerdi. Küçük Asya’daki Türk halkı, özgür bir Ermenistan yaratmak için yapılacak herhangi bir teşebbüse karşı koymak için, şimdi her zamankinden daha çok kararlı ve Türkler, Ermeniler için verilecek en ufak tavize karşı bile muhalefet ruhu göstermeye hazırlar. Birçok yerde, Türkler kontrolleri altında kalacakları Ermenilerin kendilerine hiç merhamet göstermeyeceklerine inanmaktalar ve gelecek sefer bir Ermeni dahi bırakmayacaklarını söylüyorlar ve Ermenistan arazisinin belirlenmesi ile ilgili kararlara karşı meydan okuyorlar. Bütün bu koşullar altında tümü ile Türk İmparatorluğu’nu kapsayacak adaletli bir yönetimin sağlanması en akılcı politika; okullar yapmalı, ziraatı, ticareti ve üretimi geliştirerek, bütün memleket için refahı sağlamalı, çünkü refah milli hoşnutsuzluğun en iyi ilacı olacaktır.”⁴⁰

Sonuç olarak, Türklerin de, Hıristiyanların da istedikleri şey, güçlü bir yabancı devlete duydukları özlemdi. Gates’e göre "Türk halkı, eğer korkuları hafifletilebilirse ve kendileri için iyi bir hükümet garanti edilebilirse uzlaşmaya hazırı.⁴¹ Dr. Gates, bu görüşleri yüzünden, Ermeniler ve Ermeni yanlıları tarafından kınana dursun⁴² 1919 Mayıs ayında, bu görüşlerini, Amerikan Delegasyonu’na sunmak üzere Paris’e gitti ve daha sonra Amerika’ya giderek, Türk aleyhtarlığını yatıştırmaya ve imparatorluğun parçalanmasının "ölümcül bir hata olacağına" ABD kamuoyunu inandırmaya çalıştı.⁴³ Türkiye’de bulunan bazı görevliler de, Dr. Gates gibi düşünüyor ve "Yakın Doğu Meselesine Hakim Kişi" olarak nitelenen Dr. Gates’in fikirlerini destekliyorlardı. Onlar da Ermenistan’ın ve Anadolu’nun dahil olacağı bir mandanın, ABD’ye verilmesini uygun görüyorlardı.⁴⁴ Nitekim bölgede bulunan istihbaratçıların şahsi mektuplarına yansıyanlara göre "Yakın Doğu’daki Amerikalıların hemen hemen hepsi, parçalanma olmadan Türkiye’nin bir Amerikan mandası olması taraftarı idi. Bu duygu, Amerikan ticaret ve sanayi çevrelerince de destekleniyordu.”⁴⁵

General Harbord da, ABD Dışişleri Bakanlığı yetkililerine verdiği 16 Ekim 1919 tarihli raporunda "Türk Milleti’nin parçalanmaya karşı, Osmanlı İmparatorluğu’nun tamamına sahip bir manda idaresini tercih edeceğinden şüphe etmemekte idi.”⁴⁶

General Harbord Heyeti’nden bir gözlemci ise, farklı ırkların toplumsal sınıfları ile yaptıkları görüşmelerden sonra, şuna kani olduklarını söylüyordu: "Türkiye’nin Avrupa’daki toprakları, Türk ve Ermeni Anadolu’su ve Transkafkasya’nın dahil olacağı büyük bir manda alanı oluşturmak” yine bu uzmana göre, Ermeni halkını koruyabilmenin tek yolu bu idi; sorunlar ortadayken, Ermeni devleti üzerinde mandater olmak için girişimde bulunmak her tarafta şiddetli sınır savaşılarını başlatacağı.

Bu durum Yakın Doğu’da yaşayan tüm farklı ırkların çözüm bekleyen problemi idi ki, ancak bu sorun, farklı ideal ve çıkarları olan halkların güven duyabileceği tek kuvvetli ve tarafsız bir güç tarafından çözümlenebilirdi. Buradaki halklar da, bu gücün yönetiminde gizli politik

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

güdüler olmaksızın emin bir şekilde yaşayabilirlerdi. Manda tek olmalı idi ve bu şartları uygulayabilecek ve böyle bir görevi üstlenebilecek en tatmin edici devlet de Birleşik Devletler'di.⁴⁷ Yakın Doğu'yu bilen bir başka uzman Mark L. Bristol de, Amerika'nın Yakın Doğu meseleleriyle yakından ilgilenmesi gereğini vurgularken, bunu dünya barışı ile ilişkilendiriyordu. ABD'nin Yakın Doğu'dan çekilmesinin son yüzyılın en büyük hatası olacağını iddia ediyordu.⁴⁸ "Biz, Amerikalılar bu hataya nasıl izin vereceğiz bilmiyorum. Ben bağımsız bir Ermenistan'a inanmıyorum, ama hiçbir şart dahilinde de eski Türk Hükümeti'nin yeniden kurulmasına izin verilmemesi gerektiğine inanıyorum. Amerika, Yakın Doğu'nun meseleleriyle yakından ilgilenmelidir, çünkü dünya barışının sağlanması buna bağlıdır." Bristol, çözümü ise bütün Türkiye'yi tek bir hükümet çerçevesinde organize etmekte görüyordu, ancak bu eski Türk Hükümeti (Osmanlı) olmamalı idi, evrensel kaideleri olan bir yapı olmalı idi ve başka bir çözüm de yoktu.⁴⁹ Nitekim, Yakın Doğu'da sınırlı bir mandaterliğe sıcak bakmayan yetkililer, sınırları geniş tutulduğunda Yakın Doğu'da kalmakta bir sakınca görmüyorlardı, ancak müttefiklerin, Ermeni sorununu paketleyip Amerika'ya ihraç etme istekleri karşısında, Başkan Wilson dahi eskisi kadar bu sorumluluğu yüklenmekte istekli görünmüyordu, çünkü ülkesine havale edilmek istenen bu maddi ve askeri külfeti seçmenlerinin veya Amerikan Kongresi'nin paylaşmayacağını yavaş yavaş anlamıştı.

ABD'nin 1919'daki dış politikasına egemen olan duygu, Yakın Doğu meselesine karışma veya karışmama gel-gitleri devam ederken New York Times başta olmak üzere bir kısım gazeteler,⁵⁰ Avrupalıları, Irak ve Suriye'yi aldıktan sonra, Ermenistan'ı Amerika'nın üstüne atmakla suçluyorlardı. İngilizlerin, İstanbul ve bağımsız Ermenistan mandasını Amerika'ya vermek istemesindeki amaç, ABD'yi Rusya ile İngiliz sömürgeleri arasında tampon yapmaktı.⁵¹ İngilizler de, Amerikalıları suçlayarak, Amerika'nın manda meselesini pazarlık konusu yaptığını, bunun da hoşla gitmeyen bir durum yarattığını, oysa kendi etkinliği altına girecek toprakların az olmadığını ileri sürüyorlardı.⁵² Ayrıca, Amerika'nın, Kafkaslar'daki sorumluluğunu üstlenmemesi halinde, katliamların meydana geleceği ve bundan da Amerika'nın sorumlu tutulacağı İngilizlerce ima ediliyordu,⁵³ ancak ABD basını da karşı taarruzdaydı, 30 Ekim 1919 tarihli Chicago Daily News, İngiltere'nin çıkarıcılığına değinerek; Fransa ve İngiltere tarafından Amerika'ya önerilen "İstanbul ve bağımsız Ermenistan mandası anlaşılan, Rusya ve Avrupalı güçlerin Şark'taki varlıkları arasında muhtemel düşmanlığa karşı tampon görevi görmesine yönelik. Amerikalılar, çıkarıcı İngilizlerin Yakın-Doğu'daki tamponu olmak istemiyor."⁵⁴ deniliyordu.

Gerçekten de bölgenin haritasına bakıldığında, Birleşik Devletler bu mandaları kabul ederse; Mezopotamya, Mısır ve Arabistan'daki İngiliz hakimiyeti ile Rusya arasında, bir tampon oluşturacaktı. Bu topraklardaki Amerikan mandası, İngiltere'nin sahip olduğu Hindistan'a giden yolların en iyi şekilde korunmasını sağlayacak; Süveyş Kanalı'nı ve İran demiryolunu koruyacaktı. ABD'nin, İstanbul ve Çanakkale Boğazı'na sahip olması ile İngiliz ve Fransızların Şark'taki güçleri ve mal varlıkları, Balkanlar'daki Alman saldırganlığından da korunacaktı. ABD; Almanya veya Rusya'nın, İngiltere ile ABD'yi ilgilendirmeyen bir anlaşmazlıkları olması durumunda dahi, savaşın ortasına doğru çekilecekti, çünkü bu milletler İngiltere'ye bu noktada saldıramayacağına göre, karşısında ABD'yi bulacaktı. Yani, Hindistan'a giden yol ABD tarafından korunmuş olunacaktı. Eğer, ABD, Ermenistan mandasını alacak olursa, kaçınılmaz bir şekilde çatışmalara dahil olacaktı, o zaman da, kendi onurunu ve dolayısı ile İngiliz maddi çıkarlarını korumak için mecburen savaşa girecekti.⁵⁵

Ermenistan mandasının kabul edilip edilmeyeceği Amerika'da tartışılırken, İngiltere'de, bir

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

an önce işgal altında tuttuğu Kafkaslardan çekilmeyi planlıyordu.⁵⁶ Aslında, İngilizler Ermeni meselesinden sıyrılma sürecini başlatmışlardı, bunun için de en uygun zamanı arıyorlardı; Kafkaslardaki kalış süreleri uzadıkça buradaki varlıklarının fiilen Ermenistan mandaterliğine dönüşeceğini sezmekte gecikmemişlerdi. Hele, ABD mandater olmayı reddederse, İngiltere'nin bir oldu bitti karşısında kalması, içten bile değildi. Bundan sonra da, İngiltere'nin sorumluluktan kaçması imkansızlaşacaktı. Belli ki, İngiltere, Rusya'daki iç savaşı Bolşeviklerin kazanacağını anlamıştı. Kafkaslardaki işgallerini bir süre daha uzatmak, İngiliz askeri güçlerini, Kızıl Ordu ile karşı karşıya bırakabilirdi ki; harbin sonunda Bolşeviklerden bir yenilgi almak ya da onlarla uzun sürecek bir savaşa sürüklenmek Londra'daki hiçbir devlet adamı tarafından düşünülemezdi. Öte yandan, gerçek şu idi ki, İngilizler, topu bazı iktisadi imtiyazlar vererek ABD'ye atmak ve bu meseleden bir an önce kurtulmak istiyorlardı. Washington ise, bu çözüme yanaşmıyordu, çünkü Amerika'nın çıkarları ve bölgeye gelmesi için yeterli sebepleri henüz ortada yoktu.

ABD'nin niçin bölgeye geleceği ve ne kazanacağı ise basında tartışılıyordu. İngiltere'nin petrol peşinde olduğu bir dönemde, ABD'nin hür bir Ermenistan için manda alması Amerika'ya ne çıkar sağlayacaktı? Bu soruluyordu. Nitekim Türkiye'de görevli Lois E. Browne da 24 Ekim 1919'da Mark L. Bristol'e gönderdiği şahsi mektubunda bunu sorguluyor ve ".Yakın Doğu'daki genel hareketin amacı anlaşılmalı gözüküyor; petrolün ele geçirilmesi için politik entrikalar." Avrupalı emsalleri gibi Amerikan Senatosu'nun, bu sorunla ilgili tutumu da farklı değildi. Senatör Borah'ın ifadesi ile "Bizden, Ermenistan'a sahip olmamızı istiyorlar. Öyle mi? Olabilir, çünkü burada hiç petrol yok"⁵⁷ diyerek kimin, neyin peşinde olduğu açıklığa kavuşuyordu.⁵⁸

Ermeni meselesinde, ABD Dışişleri görevlilerinin daha sağduyulu davrandığını ve adeta dış politikanın çizilmesinde Başkan Wilson'un romantizmine ve Ermeni lobilerinin hırsına karşı daha gerçekçi ve faydacı bir tutum sergilediklerini görüyoruz. Bunu da Türklere sempati besledikleri veya Milli Mücadele'yi prensip olarak destekledikleri için değil, Amerika'nın açık kapı siyasetinin Yakın Doğu'ya açılmasını ve Türkiye'yi de içine almasını arzuladıkları için yapıyorlardı. Bu bağlamda iyi niyetine muhtaç oldukları Türkleri gücendirmek istemiyorlardı. İkinci, belki de daha önemli olarak, ABD Dışişleri Bakanlığı, Başkan Wilson'dan daha sıhhatli bilgi kaynaklarına sahipti ve bütün veriler, Ermenistan mandasında ısrar edildiği takdirde ABD'nin tehlikeli alanlara gireceğine işaret ediyordu. Dışişleri'nin Türkiye hakkındaki en doğru bilgi kaynağı, olayları yakından izleyen Amerikan Yüksek Komiseri Bristol ve ona Anadolu'dan bilgi aktaran L.E. Browne gibi şahsiyetlerdi. L. E. Browne, en çok Müttefiklerin bu yöreyi aralarında paylaşıp, bölüşme planlarını hazmedemiyor ve Amerikan yönetimine, Avrupa'nın "açgözlülüğünün"⁵⁹ önüne geçilmesini tavsiye ediyordu:

ABD geç kalmamalı idi ve bu bölgedeki insanlar kendi toprakları için umutsuzca, bir çılgınlıkla ayaklanmadan önce, Amerika bütün ağırlığı ile Müttefiklerin gizli planlarının karşısına dikilmeli idi. "Bölgede entrikaların dönmediği zamanlarda Türkler, kendi hallerinde insani nitelikleri yerinde, dürüst ve doğru bir millet iken Rum ve Ermeni propagandaları ile, Türklerin bu nitelikleri karanlıklara boğulmuş ve Türkleri insanlıktan bütününüyle uzak, herhangi bir değere bağlı olmayan bir milletmiş gibi göstererek müthiş bir amaca yönelinmiştir."⁶⁰

Ermeni katliamlarına ilişkin ABD'ye ulaşan haberlerin, politik amaçlarla son derece büyütüldüğünü de itiraf eden Bristol, Doğu Anadolu'ya ilişkin Ermeni projelerini de "Türkiye'yi yağma etmek için Müttefiklerin bir planı"⁶¹ olarak kabul ediyordu. Aralık ayında

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

yazdığı bir mektupta, bağımsız Ermenistan kurulmasına şiddetle karşı çıkıyor ve “New York’un İtalyan bölgesinde bir İtalyan Devleti kurmakla, Türkiye’de bir Ermenistan kurmak istemek arasında bir fark yok” diyordu.

Bristol’e göre, Amerika’ya düşen görev, Ermeni iddiaları arkasındaki gerçekleri görerek ve Türkiye’nin Müttefikler arasında paylaşılmasına karşı çıkarak, ülkedeki Türk varlığına dokunulmaksızın Türkiye’yi tek bir manda altına almaktı.⁶²

Öte yandan, bütün Türkiye’yi içine alacak şekilde, Yakın Doğu’da bir Amerikan mandasının tesis edilmesinin bile ne denli maddi ve askeri imkana mal olacağını bilen Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Ermenistan projesinden de en kısa zamanda dönülmesinin en yerinde siyaset olacağına inanıyordu. Nitekim, Dışişlerinin bu kaygıları, Kongre üyelerince de paylaşılacak ve Başkan Wilson’un projeleri veto edilecekti.⁶³

Amerikalı Yetkililere ve Uzmanlara Göre A.B.D’nin Mandater Olmasını Engelleyen Nedenler

Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda birçok Ermeni, onların bağımsızlığını sağlayacak ve haklarını geri verecek hareketin başı olarak Amerika’yı görüyorlardı. Bu düşünce, Amerikan halkının sempatisinden ve ABD Kongresi’ndeki bazı temsilcilerin desteğinden ve Wilson’un, Ermenistan’ı korumanın medeni dünyanın kutsal bir görevi olduğuna dair fikirlerinden kaynaklanıyordu. Gerçekte, Wilson Prensipleri’nin on ikinci maddesinde, bağımsızlıkları sağlanacağı vaat edilen milletlerin başında Ermeniler geliyordu.⁶⁴ Burada, ABD’nin, Ermenistan mandaterliği fikrine nasıl alıştırıldığı sorusuna verilecek cevap ise, Amerika’nın misyoner faaliyetleri idi. Kısıtlı siyasal, fakat giderek yoğunlaşan iktisadî ilişkilerin ötesinde ABD’yi, Yakın Doğu’ya ve özellikle Osmanlı topraklarına bağlayan en önemli etken, Amerikan Misyoner Teşkilatı’nın (American Board of Commissioners for Foreign Missions) bu ülkede oluşturduğu okul, hastane ve dinsel kurumlar ağı idi.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kadar Amerikalı misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri ve bu gayretlere devletin desteği -azınlıklar arasında milliyetçi fikirlerin uyandırılması dışında- kültürel düzeyde kalmışsa da barış görüşmelerinin başlaması ile güçlü bir dürtü kazanmış ve Washington’un dış politikasını etkilemeye kadar götürülmüştü.⁶⁵ Öyle ki, Avrupa’daki alışagelmış anlayışın aksine, Amerika’da devlet, emperyalist amaçları için misyonerleri kullanacak yerde, Amerikan Protestanları, Yakın Doğu’daki emelleri için, ABD Hükümeti’ni seferber etmeye, onun nüfuz ve gücünden yararlanmaya çalışmışlardı.⁶⁶ Savaş kazanılmış, ancak azınlıkların hürriyetlerine kavuşma süreci tamamlanmamıştı. Ermeni sempatizanları, Başkan Wilson’a baskı yaparak, bunu artık sonuçlandırmasını bekliyorlardı. Amerikalı misyonerler ve dini çevreler Wilson’un şahsında kendilerine çok yakın bir müttefik bulduklarına eminlerdi ve bu çerçevede değerlendirildiğinde Wilson’un; Rumlara, Ermenilere zaafı doğal karşılanmalı idi, çünkü BaşkanWilson’un bu konuda dayandığı bilgi merkezleri, American Board, eski İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau⁶⁷ ve Anadolu’da Ermeni sempatizanı misyonerlerin raporları idi.⁶⁸

Başkan Wilson Paris’e varmadan önce, Müttefiklere Ermenilere ilişkin tezlerini benimsetmesi için yardımcı olacak lobiler, Wilson’un varışından daha önce Paris’te yerlerini almışlardı. Ermenilerin, sayısı bir düzineye varan baskı grupları içinde, en güçlüsü misyonerlerin girişimiyle vücuda getirilen “Ermenistan’ın Bağımsızlığı için Amerikan

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

Komitesi (American Committee the Independence of Armenia) idi.⁶⁹ Bu örgütün önderi ABD'nin eski Almanya Büyükelçilerinden James W. Gerard'dı, yardımcısı ve sekreteri ise Vahan Cardashian'dı.⁷⁰ Yine, James Levi Barton'un gayretleri ile O'nun başkanlığında kurulan başka bir lobi de, ilk adı Amerika Ermenistan ve Suriye Yardım Derneği olan Amerikan Yakın Doğu Yardım Derneği (American Committee for Relief in the Near East) idi. Bir diğer kuruluş da Ermenistan-Amerikan Derneği idi.⁷¹

7 Mart 1919'da Başkan Wilson'un danışmanlarından Albay House, Lloyd George ve Clemenceau'ya, Amerika'nın Boğazlar, İstanbul ve Ermenistan mandaterliğini alabileceğini, bununla beraber Anadolu'nun tümü üzerinde genel bir denetimi de yüklenebileceğini söylemişti, ancak Wilson, Paris Barış Konferansı'nda Ermenistan mandası meselesinde kesin bir söz veremediği gibi, Amerikan kamuoyunun genelde buna hevesli olmadığını söylemek zorunda kalmıştı.⁷²

Ayrıca gerek Wilson, gerekse ABD Dışişleri Bakanı Lansing, mandaterlik konusunda taahhütte bulunmanın, Amerikan Kongresi'nin, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını da kapsayan Alman Barışı'nı onaylamasından önce yapılmasının zamansız olacağına inanıyorlardı.⁷³ Her ne kadar, Paris Barış Konferansı'nda, Ermeniler ve Ermeni yanlısı topluluklara, manda konusunda baskı yapmaları tavsiye edilmişse de, mandater devletin; sadece Ermenistan için mi, yoksa Anadolu, Ermenistan ve İstanbul'dan oluşacak bir federatif birlik için mi veya bütün Osmanlı Devleti ile⁷⁴ Transkafkasya'yı içine alan bir bölge için mi sorumluluk alacağı konusunda fikirler karıştı.

Bu sırada, Ermeniler boş durmuyor ve iddialarını, Paris Konferansı'nda duyurmaya çalışıyorlardı. Müttefiklerin, Ermenilerin temsilcisi olarak kabul ettiği Bogos Nubar ve Erivan'daki Ermeni lideri Avedis Aharonian, Paris'te Ermenistan'ın sınırlarını tayin etmekle kalmıyor⁷⁵ "Türkiye'de ne kadar Ermeni kalmıştır?"⁷⁶ sorusunu sorup, tehcir ve katliam iddialarını sürdürüyorlardı.⁷⁷ Basın da, Ermenilerin isteklerini dile getiren haberleri yansıtmaya devam ediyordu.

Amerikan basını da L. Entente'den aldığı bir habere dayanarak, Ermenistan konusunda harekete geçen pek çok Ermeni'nin, Müttefik güçlerin temsilcilerine dilekçeler sunduklarını yazıyordu.⁷⁸ Yine, basın, Paris Barış Konferansı, Birleşik Devletler'den, Ermenistan Mandasını isteyecek mi? sorusuna, Ermenilerin şu cevabı verdiklerini belirtiyordu:

"Biz Ermeniler fazlası ile seviniriz, çünkü Birleşik Devletler'in, Ermenistan ile sıcak bir şekilde ilgilendiğinin farkındayız. Amerika'nın, memleketimizle ilgili olarak bir sömürü düşüncesi veya faydalanma arzusu yok. Ermenistan kendi hükümetine sahip ve hür olmalı, ancak Ermeni halkı kendi kendini yönetme tecrübesinden yoksun. Biz samimi olarak, Birleşik Devletler'in ülkemize gelmesini ve neyin nasıl olduğunu bize göstermesini ümit ediyoruz."⁷⁹ Bu haberin devamında ise, Ermenistan Cumhuriyeti'nin başkenti Erivan'da Başkan Alexandre Khatisian'la yapılan görüşme aktarılıyordu. Buna göre A. Khatisian şöyle demişti:

"Başkan Wilson'a, Birleşik Devletler Kongresi'ne, inanılmayacak yardımları ve en kalbi cömertlikleri ile bizi destekleyen Amerikan Halkı'na, ülkemize gönderdikleri gıda yardımları için teşekkür etmek istiyoruz. Bu malzemeler yüzlerce kişinin hayatını kurtardı. Barış Konferansı, Ermenistan'ın sınırlarını ve kaderini belirleyinceye kadar Türkiye, Rusya, İngiltere ve Amerika'da yaşayan bütün Ermeniler, Büyük Ermenistan'ın oluşumunda etkin rol oynamalı ve bunun için çalışmalı."⁸⁰

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

Ermeniler ve Ermeni yanlıları, basını da kullanarak, bir yandan büyük ve hür Ermenistan'da, Amerikan mandası isterken, diğer yandan, ABD mandaterliğini fiili bir durum haline getirmek için, Ermeni katliamı söylemlerine devam ediyorlardı; Ermenilerin katliama uğradıkları kitlelere hâlâ inandırılabilirse, o zaman Müttefikler, savaş suçluluğu kavramını ileri sürerek, Türkleri cezalandırıp Ermeni isteklerini dünya kamuoyuna benimsetme imkanı bulabilirlerdi.⁸¹

Muhtemelen, Ermeni olan bir şahsa göre; yakın zamandaki sebeplerden ve daha çok tarihi kötü yönetimden, korkunç katliamlardan dolayı Ermeniler, Türklere esir edilmeden; müttefik ve dost güçler, Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Arabistan'ın tümü ile Türk İmparatorluğu'ndan ayrılmasını sağlayacak önlemleri almalı idi.⁸²

Nitekim, Ermeniler, bu söylemde başarılı olmuşlardı ki, Başkan Wilson, Amiral Bristol vasıtası ile Damad Ferid Paşaya verdiği 21 Ağustos 1919 tarihli notada; Ermenilerin, Türkler veya diğer Müslümanlar tarafından Kafkasya'da veya başka yerlerde öldürülmesine mani olunmadığı takdirde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerin oturduğu kısımlar için barış prensiplerinin on ikinci maddesiyle vaat olunan istiklâlin geri alınacağı gibi, bu husus, Osmanlı İmparatorluğu'nun büsbütün dağılmasına ve barış şartlarının Türkler aleyhine sonuçlanmasına sebep olabilir diyordu.⁸³ Bu sırada, Ermeniler ise ABD basınında, "Anadolu'ya dönme isteklerini", gündeme getiriyorlardı. Bir rapora göre;

"Türklerin, Suriye ve Mezopotamya çöllerine attığı Ermeniler, Türk Ermenistan'ındaki eski evlerine gitmek üzere yavaşça yola koyulmuşlar. Bugün Türk Ermenistan'ında Ermeni nüfusu hemen hemen hiç yok; muhtemelen, bir milyon kadar kişi Bağdat, Suriye ve Filistin bölgesinde, yarım milyon kadar kişi de Kafkaslar'da yaşıyor. Ermeniler, geç de olsa Türk Ermenistanı'na dönmek için sabırsızlanıyorlar. Paris Konferansı, Ermenilerin kaderini değiştirmek için bir manda gücü atamak üzere karar vermeye hazır."⁸⁴ deniliyordu.

Başkan Wilson'un, Türk Hükümeti'ne verdiği nota, öyle şaşkınlık yaratmıştı ki nitekim Amerikan basını da, bunun farkında olarak, "Wilson'un yanıltıldığını" ileri sürüyordu. 24 Ekim'de Chicago Daily News'de çıkan haberde "Wilson'un Tehdidi Türkiye'yi Şaşırttı-Hükümet, Mütareke'den Bu Yana Hiçbir Osmanlı Ermenisi'nin Öldürülmediğini Söylüyor"⁸⁵ başlığı altında şu bilgilere yer veriliyordu.

"Türk Hükümeti, Başkan Wilson'un, İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri aracılığı ile Türk yetkililerine gönderdiği mesajdan dolayı hayrete düştü. Bu mesajdaki tehdit Türkleri alarma geçirdi, çünkü Türkler, Osmanlı topraklarının bütünlüğünün sağlanması ve toplumların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi koşulunun, Wilson Prensipleri temelinde bağlı olduğunu biliyorlar. Damat Ferit Paşa başkanlığındaki Türk Hükümeti, bu notaya nazikçe şu cevabı verdi: "Başkan, açıkça yanlış bilgilendirilmiş çünkü Mütareke başladığından bu yana Türk İmparatorluğu sınırlarında hiçbir Ermeni öldürülmemiştir, aksine hükümetin yaraları sarmak ve Ermenilere yardım dağıtımını yapan Amerikan Yardım Komitesi'ne yardımcı olmak için her türlü çabayı gösterdiğini" belirtmişti."

Müttefiklerin, diplomatik ajanları da bu notaya şaşırmışlardı, çünkü Mütareke'nin yürürlüğe girmesinden bu yana hiçbir Ermeni öldürülmemişti. Öyle anlaşılıyordu ki bu nota, Paris'teki Amerikan Delegasyonu'na danışılmaksızın gönderilmişti. Başkan Wilson'un göndermek zorunda kaldığı bu tehdit dolu mesajın arkasındaki iki sebepten birincisi; Şuşa'daki 400 Ermeni'nin ölümünün bu coğrafyayı bilmeyenlerce Türkiye sınırları içinde olduğunun sanılması, ikincisi de Ermeni yanlısı lobilerin bilinçli olarak olayı çarpıtması olabilir.

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

Başkan Wilson da buna alet olmuştu veya gerçeği böyle görmek istiyordu, oysa Amerika şunu öğrenmeliydi; Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Milliyetçi Hareket, Türkiye'de kalan Ermenilere karşı her türlü şiddeti önlemek kararında idi, dahası Mustafa Kemal Paşa Ermenilere mümkün olduğu kadar yeniden yerleşmeleri için söz vermişti.⁸⁶

Nitekim başka basın kuruluşları da, İngiliz ve Fransızların dahil olduğu Ermeni iddialarından söz ediyor, söz etmekle kalmayıp bu iddiaların abartıldığı üzerinde duruyordu.⁸⁷ Basında çıkan bu haberler arasında, Türklerin görüşlerine de yer veriliyordu:

“...Birisi Ermeni soykırımını aşağıdaki gibi anlattı: Ermeniler ve Rumlar 700 yıldır Osmanlı uyruğudurlar. Kolomb, Amerika'yı keşfetmeden 300 yıl daha önce bunlar Osmanlı uyruğuna girmişlerdir. Amerika'daki Kızılderililer ve Zenciler veya herhangi bir yabancı ırkın Amerika'ya olan bağlılık borcundan, 300 yıldan daha fazla, bunların Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılık borçları vardır. Farz edelim ki, Batı kıyısında Japonlar ile olan büyük savaş esnasında, Zencilerin veya Kızılderililerin isyanı ve Almanya'nın yardım girişimleri ile savaşı Japonlar kazansın, Amerikalılar ne yapacaklardı? kesinlikle kan dökülecekti. Ermeniler ve Rumlar 700 yıldır Osmanlı İmparatorluğu'nun uyruğu oldukları halde, bu savaş sırasında hain oldular ve Rusya'ya satıldılar. Ön cephelere yerleştirildiler ve burada en büyük tahribatı yaptılar. Biz onları iç kesimlere göndermeye mecbur kaldık. Binlercesi yollarda öldü, binlercesi de kızgınlık, kuşku ve korku arasında bocalayan Müslüman askerler (Kürt aşiretleri) tarafından öldürüldü. Almanya ile olan anlaşmazlık esnasında, Birleşik Devletler'e karşı çıkan, Batı sahilindeki bir milyon Japon'a askerleriniz ne yapmışlardı?”⁸⁸ sorusu soruluyor ve Türkiye'nin haklılığı vurgulanmak isteniyordu. Ayrıca, Halide Edip'in Amerikan halkına yazdığı mektuba da yer veren ABD basını, Ermeniler kadar Türklerin de ezildiğini, kamuoylarına duyuruyordu. Amerikan basınında yer alan bu mektupta ise şu görüşlere yer veriliyordu:

“.Amerika ve Avrupa'da öfkeye sebep olan, Ermeni tehirci gerçektir, ancak Türkiye'ye katliama uğramış Ermenileri kurtarmak ve onlara yardım etmek amacı ile gelenler, aynı sayıda katliama uğramış ve yerlerinden edilmiş, sefalet çekmiş Türk insanını da gördüler. Yardımlar Ermenilere yapılırken, binlerce Türk erkeği, kadını ve çocuğu aynı bölgelerde sefalet içinde, açlık çekmekte ve ölmekte idi. Batılılar, açlık ve mezalim altında kıvranan Ermeniler kadar, Türklerin de bebeği ve kadını ile ezildiğini, Türk trajedisinin de var olduğunu Amerika'ya söyleyebilirler. Bu insanlık trajedisinde Türkler, Kürtler, Ermeniler ve diğerleri de sefalet çekmişlerdir. Katliama uğramış Ermeni sayısını tartışmak istemiyorum, ama yaklaşık yarım milyon Müslüman Türk ve Kürt de, Ermeniler tarafından katliama uğramıştır. Bu gerçeği, Amerika'ya gidip gerekli yerlerde anlatacak ne para ne de adamımız var. İnanıyorum ki, Amerikan insanının adalet anlayışı, dini ön yargıların çok daha ötesindedir. Bir Amerikan heyeti, Doğu Anadolu'ya gelip, Ermeni hadisesinin Türk tarafını inceleyecek olursa, yakılan pek çok Türk köylerini ve kaç tane masum Türk insanının katledildiği -eğer ki Ermeni rehberleri ve danışmanları tarafından bu heyetin etrafı sarılmamışsa- gerçeğini görecektir.

Gerçeklere ilişkin belgeleri, sadece Türklerden değil, aynı zamanda -Rus sınırlarında kökü kazınan Türklerle ilgili olanları- Ruslardan da sağlanabilir. Bu acımasızca yapılan katliamlar Rusları dahi tiksindirmiştir.”⁸⁹ Nitekim, Bakû'dan yazılan 15 Temmuz 1919 tarihli raporda “Yakın Doğu'da gördüğüm tipik durum”⁹⁰ diye söze başlayan L.E. Browne, bu bölgede dini temele dayalı gibi görünen nefretin, aslında “onda dokuzunun ekonomik nedenlere, onda birinin de sadece dini faktörlere”⁹¹ bağlı olduğunu ifade ediyordu. Buna göre, “farklı dini inançlar, bir zamanlar olan soykırımların sadece bir bahanesi, ama esas

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

sebebi"⁹² değildi ve düşmanlığın temelinde ekonomik çıkarlar⁹³ yatıyordu. Bu yazının devamında ise, Türklerle Ermenilerin yakın zamana kadar olan iyi ilişkilerinden söz ediyordu:

“600 yıl boyunca ve 50 yıl öncesine kadar Türkler ve Ermeniler birbirleriyle barış ve huzur içerisinde yaşadılar. Hatta, Türklerden daha fazla, Ermeniler sadrazamlık makamına getirildi. Avrupalı güçler, ekonomik ve emperyalist amaçlarla entrikalar başlattıklarından beri bu dostluk derin bir şekilde bozuldu. Kurnaz ve entrikacı propagandacılar, ırkları karşı karşıya getirmek için din faktörünü kullandılar. Pratik olarak, Türklerle, Yahudiler arasındaki irki bir çatışmanın, mümkün olmayacağını anladılar ve Ermeniler ile bu oyuna giriştiler.

Ermeniler arasında, milliyetçilik ruhunun uyanmasını sağladılar ve daha sonra da Müslümanlığı bir araç olarak kullanarak, Türkleri, uyanan Ermenilere saldırtılar.⁹⁴ Habere göre Türklerin- Ermenilere, Ermenilerin-Türlere gaddarlığının özünde tamamen Avrupalı güçlerin ekonomik çıkarları yatıyordu.⁹⁵ Bundan başka, belki de bu konuda elimizdeki en önemli sayılacak belge, Sivas'ta misyonerlik faaliyetlerinde bulunan ve Ermenilere yakınlığı ile tanınan Mary L. Graffam'ın notlarıdır; O, Ermenilerin haksızlığa uğradığını ve Türklerin gaddarlık ve katliam yaptığını belirttiği anılarında nasıl olmuşsa, doğru olanı ifade etmekten kaçmamış ve savaş esnasında Türklerin de çok acı çektiğini belirtmiştir.⁹⁶

Anadolu'yu gezen birçok İngiliz ve Amerikalı yetkiliye göre de, Ermeniler, Doğu Anadolu'daki varlıklarını demografik açıdan hayli şişirdikleri⁹⁷ gibi, “ekseriya pek mübalağakârane müddealarda buldukları”⁹⁸ ifade edilmiştir. Bir diğer belge de ise, Ermeni iddialarının güvenilirliğini sarsacak şu soru Bristol'a sorulmuştur: “Binbaşı Şekerciyan'ın raporlarının hatalı mı olduğunu düşünüyorsunuz? İyi bir gözlemci olarak düşünülebilir mi?”⁹⁹ Nitekim, Amerikan Yardım Heyetleri'nde görevli, Ermeni memurların ve tercümanların "Amerikalılardan muavenet talep ederken kat'iyen mağdur olan İslamların mahal ve miktarlarını din ve cinsini söylemeyip hey'eti kasden mahrum bıraktıkları"¹⁰⁰ kamuoyuna yansımıştır.

Sonuçta ABD'nin Monreo Doktrini'nden giderek uzaklaşması, Avrupalı güçlerin çıkarıcılığı, Başkan Wilson'un duygusallığı Amerika'da tartışılırken İngiltere ve Fransa petrol, hammadde ve de piyasa elde etmek için Afrika'daki eski Alman kolonileri dahil Yakın Doğu'nun en zengin bölgelerini alarak kendi kendilerini ödüllendireceklerdi. ABD'ye ise, verimsiz arazileri bırakarak Amerika'yı - kamuoyunun ve Başkan Wilson'un Ermeni romantizminden yararlanarak- mali ve askeri yük altına sokacaklardı. Daha da ilginç olanı, ABD ile savaşa bile girmeyen Türklere "dadılık yapma görevi" de Amerika'ya verilecekti. ABD'nin "yalan, entrika, kıskançlık, baştan çıkarma diplomasisinin, Türk gizli faaliyetleri ve Rus Bolşevizmi gibi konularla dolu olan Avrupa lağımında ne işi vardı"¹⁰¹ Amerikan Senatosu'nun, bu sorunla ilgili tutumunu anlamak bakımından Senatör Borah'ın sözleri ilginçti: "Neden kendi ülkemize yatırım yapmak dururken, bize kâr sağlamayacak işlere girişelim. Monreo Doktrini'nden ayrılmayalım, manda bize pahalıya mal olacak. Bizden Ermenistan'a sahip olmamızı istiyorlar. Öyle mi? Olabilir, çünkü orada hiç petrol yok."¹⁰²

Senatör Warren G. Harding'in de 11 Eylül'deki demecinde buna benzer bir tema vardı, Harding "yardım gibi, güvenlik de önce ülke dahilinde başlar" diyordu. Amerikan askerlerinin görevi "Türk haremelerini korumak" da değildi.¹⁰³

En önemlisi, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Müttefiklere ve İstanbul

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

Hükümeti'ne karşı bir mücadele başlamış olması idi. Müttefikler için Anadolu'da hakimiyet kurmak giderek güçleşiyordu, çünkü Milli Hareket'in bir antlaşma imzalamak yerine, Müttefiklere savaş ilan edebilecek güçte olduğu iyice anlaşılmıştı.¹⁰⁴

Sonuç

Çalışmamıza konu olan dönemde, dünya tarihi, yeni bir dönüm noktasına girmişti. Şöyle ki, bir yanda 20. yüzyıla -içinde bulunduğumuz 21.yüzyıla da- damgasını vuracak gibi görünen ABD'nin Yakın Doğu meselelerine önce karışma, sonra karışmama politikası ve İngiltere, Fransa, Bolşevizm ile uğraşan Rusya'nın tutumu, diğer yanda dünyanın en önemli enerji kaynaklarının bulunduğu Yakın Doğu ve bu alanda varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu ve tebaası arasında baş gösteren -19. ve 20. yüzyılın ortaya çıkardığı- uluslaşma ve ulus devlet kurma arayışları.

Bu sıralarda ABD'de de, Türklerin "barbarlığına" inanan ve bu ön yargılarını Ermenilerin bağımsızlığı düşüncesinde somutlaştıran, "Hıristiyan Batı Uygarlığı anlayışının" dışına çıkamayanlar vardı.

Görünen şu ki, öncelikle jeopolitik önemi ve zenginliği tartışma götürmez bu topraklarda "kendi kendilerini idareden yoksun, zavallı çaresiz halklara" ulusal kimlikleri doğrultusunda devletlerini kazandırmak da "uygarlığın bir gereği" olarak kabul ediliyordu. Bununla birlikte Türklere ve hatta Milli Mücadele'ye karşı sempati ile yaklaşanlar da vardı. Bu anlayışların dışında ABD'deki iş dünyasının çıkarlarını temsil eden ve bu çıkarları uzun vadeli ekonomik çıkarlara dönüştürmek eğilimindeki güçler de vardı. Bu güçler, Türkiye'nin veya Ermenistan'ın manda altına alınması ya da Türklerin Yakın Doğu'daki etkinliğinin ortadan kaldırılması ile değil, Yakın Doğu'da ABD'nin ekonomik politikası için elverişli ortamın yaratılması ve sürdürülmesi ile ilgiliydiler.

Bu anlayışlar sonucunda, I. Dünya Savaşı sonrası yeni bir yayılma yöntemi olarak sunulan mandacılığı, ABD, Müttefiklerinin önerdiği biçimi ile cazip bulmamışsa da ABD'nin, "sınırlar geniş tutulduğunda petrol alanlarını kapsayan bir mandaterliği" hiç de kolay ret edemeyeceği açıkça görülüyor.

Öte yandan, Anadolu'da başlayan Milli Hareket'in de "anayasal rejimden yana ve Bolşevizm'e karşı olduğunu" sıkça tekrarlayıp -diğer Müttefikleri de fazlaca rencide etmeden- ABD ce tanınma çabası içine girdiği anlaşılıyor.

Milli Mücadele'nin hedefini ifade etmek açısından en dikkat çekici olan, M. Kemal Paşa'nın Eylül 1919 gibi erken bir tarihte, bir Amerikalı yetkiliye Sivas'ta söylediği; "Bir gün gelecek biz, Yunanlıları Ege'de denize dökeceğiz!" sözleri idi. Bu sözler milletin, azim ve kararını ortaya koymakta; Milli Mücadele'den yana, Milli bağımsızlık doğrultusunda bir anlayışın egemen olacağını göstermekte idi. Sonunda, Tam Bağımsızlık İlkesinden yana bir karar alınmış ve Milli Mücadele bu karar doğrultusunda başlatılmıştır.

Yrd. Doç. Dr. Deniz BİLGİN

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 13 Sayfa: 528-541

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

Dipnotlar:

1. Gerçi, bu baskıların önemli bir kısmı Ermenistan üzerinde bir yönetim mekanizmasının kurulmasına işaret ediyordu.
2. Chicago Daily News, Paul Scott Mowrer'in Paris'ten yolladığı 25 Ağustos 1919 tarihli haber. (Ancak, gazetenin yayınlandığı tarih gazete sayfası üzerinde yok.).
3. Chicago Tribune, 8 Eylül 1919.
4. Chicago Tribune, 8 Eylül 1919.
5. Chicago Tribune, 8 Eylül 1919.
6. Maj. Gen. James, G. Harbord, Report of the American Military Mission to Armenia, July, 1928, s. 10-18; Seçil Akgün, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu, s. 143-145.
7. The New York Times 24 Ekim 1919 tarihli ve İstanbul 16 Ekim Associated Press çıkışlı haberinde, Harbord Heyeti'nden bahisle, bölgedeki çetelerin, tahribat yaptıkları ve Harbord Heyeti'ni düşman oldukları zannedilerek tuttuklarını, ancak, Amerikalı olduklarından emin olunca serbest bıraktıklarını ve Heyetin Amerikalı olarak gezdikleri bölgelerde herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmadıkları haberi veriliyordu. Chicago Daily News, İstanbul'dan Associated Press kaynaklı, 16 Ekim 1919 tarihli haber (Ancak gazetenin yayınlandığı tarih orta sayfa olması ve üzerinde basıldığı tarih olmaması nedeniyle hangi güne ait olduğu anlaşılmıyor.).
8. The New York Times, 24 Ekim 1919.
9. Chicago Daily News (16 Ekim 1919 İstanbul, Associated Press Kaynaklı haber). The Trans-Caucasian Post, 25 Şubat 1919.
10. Chicago Daily News, Browne'nın Paris'ten gönderdiği 15 Ekim 1919 tarihli haber. (Ancak gazetenin orta sayfası olması ve üzerinde tarih olmaması nedeniyle hangi gün Chicago Daily News'ta yayınlandığını bilemiyoruz.).
11. Chicago Daily News, Browne'nın Paris'ten gönderdiği 15 Ekim 1919 tarihli haber. (Ancak gazetenin orta sayfası olması ve üzerinde tarih olmaması nedeniyle hangi gün Chicago Daily News'ta yayınlandığını bilemiyoruz.).
12. Chicago Daily News, Browne'nın Paris'ten gönderdiği 25 Ekim 1919 tarihli haber. (Ancak gazetenin orta sayfası olması ve üzerinde tarih olmaması nedeniyle hangi gün Chicago Daily News'ta yayınlandığını bilemiyoruz.).
13. Chicago Tribune, 24 Ekim 1919.
14. Chicago Tribune, 24 Ekim 1919; İleri, 27 Ekim 1919.
15. Chicago Tribune, 24 Ekim 1919.
16. H. İns. Arch. (Browne's papers): Bn: 1, FID: 14, No: 51 (Donanma telsizi, New York); Chicago Daily News, (Browne'nın Paris'ten 25 Ekim 1919 tarihli haberi).
17. Chicago Daily News, İstanbul'dan Associated Press Kaynaklı 12 Ekim 1919 tarihli haber. (Ancak gazetenin orta sayfası olması ve üzerinde tarih olmaması nedeniyle hangi gün yayınlandığını bilemiyoruz.).
18. Chicago Daily News, İstanbul'dan Associated Press Kaynaklı 12 Ekim 1919 tarihli haber. (Ancak gazetenin orta sayfası olması ve üzerinde tarih olmaması nedeniyle hangi gün yayınlandığını bilemiyoruz.).
19. Chicago Daily News, İstanbul'dan Associated Press Kaynaklı 12 Ekim 1919 tarihli haber. (Ancak gazetenin orta sayfası olması ve üzerinde tarih olmaması nedeniyle hangi gün yayınlandığını bilemiyoruz.).
20. Morning Post 24 Ekim 1919. İfham gazetesi, Amerika'nın Ermenistan mandasını kabul etmediğini Jurnal Doriyan'dan naklediyordu. Bkz. İfham, 2 Kasım 1919; A.B.D.'de, sadece Ermenistan mandası için "hükümet-i müttehidenin vekalet kabul etmesine imkan ve ihtimal" olmadığı kanısının doğduğu belirtiliyor. Bkz. Yeniğün, 30 Ekim 1919, İleri 1 Kasım 1919.
21. Morning Post 24 Ekim 1919. Yeniğün, 30 Ekim 1919, İleri 1 Kasım 1919.
22. İrade-i Milliye'nin, "Bir Ermeni Ziyafetinde General Harbord Ne Diyor?" başlıklı haberinde, Ermeni Çağadamard Gazetesi'nden bir alıntı yapıyor. Buna göre; General Harbord bir Ermeni ziyafetinde ve diğer nutkunda demiştir ki, Madem ki Vilayet-i Şarkiye de Ermeni yoktur. Ermeni hükümeti teşkil edilemez. Her ne olsa Türkiye'de bir Ermenistan hükümeti teşkili abes fikirdir" Bkz. İrade-i Milliye, 12 Ocak 1920. Nitekim, Harbord da, kesinlikle sınır ayırmadan eğer olacaksa tek manda öneriyordu. Oysa, King Crane Komisyonu'nun önerisi üç ayrı bölgenin üç ayrı eyalet gibi bir manda altında toplanmasıydı. Bkz. Seçil Akgün, General Harbord'u Anadolu Gezisi ve Raporu, s. 145.
23. Chicago Daily News, Browne'nın Paris'ten gönderdiği 30 Ekim 1919 tarihli haberi. (Ancak gazetenin orta sayfası olması ve üzerinde tarih olmaması nedeniyle hangi gün yayınlandığını bilemiyoruz.).
24. The New York Times, 23 Ekim 1919.
25. The New York Times, 23 Ekim 1919.

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

26. The New York Times, 23 Ekim 1919.
27. The New York Times, 24 Ekim 1919.
28. The New York Times, 24 Ekim 1919. "Ermenistan'ın bizim çıkarlarımızdaki yeri ne olacak?" diye soruluyordu. Buna cevap olarak da, "kuşkusuz, şu anda Pasifik ve Çin'deki çıkarlarımız, Anadolu'daki ve Ermenistan'daki çıkarlarımızdan dikkate değer ölçüde önemlidir" Bkz. The New York Times, 24 Ekim 1919.
29. General James Harbord, Report of the American Military Mission to America, s. 18-19; Seçil Akgün, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu, s. 145-146. Alfred Rawlinson da, Erzurum'dan ayrılıp, İstanbul'a gittiğinde hazırladığı iki raporda, Türk topraklarından bazıları Ermenilere verilirse, uzun sürecek ve çetin bir sorun yaratılmış olacağını vurguluyor ve "Ermeniler, yutamayacakları bir lokma ısırıldılar" diyordu. Bkz. Alfred Rawlinson, Adventures in The Near East, New York, 1924, s. 233.
30. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 5 (Browne'nın Paris'ten New York'ta bulunan Herbert Corey'e 17 Ekim 1919 tarihli şahsi mektubu).
31. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 5 (Browne'nın Paris'ten New York'ta bulunan Herbert Corey'e 17 Ekim 1919 tarihli şahsi mektubu).
32. The National Arch. Record of the Department of State Relating to internal Affairs of Turkey, 1910-1929, Document no: 867. 00/977.
33. H. Inst Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 33 (Western Union aracılığı ile gönderilen Browne'nın raporu). "Erivan Cumhuriyeti'nden Ermeniler tarafından atılan binlerce Türk'ün mal ve mülkleri Ermenistan tarafından haczedilmiş, onlar yarı çıplak ve aç bir şekilde sınırı geçiyorlar. Amerikan Yardım Komitesi, bu sınır dışı edilen Müslümanları tekrar yerleştirmeli ve yardım etmeli" Bkz. H. Inst Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 33 (Western Union aracılığı ile gönderilen Browne'nın raporu).
34. H. Inst Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 33 (Western Union aracılığı ile gönderilen Browne'nın raporu).
35. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 3.
36. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 20 C (Browne'nın raporu), Chicago Daily News, 11 Ağustos 1919.
37. Mine Erol (Sümer) "Robert Kolej Müdürü Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı Dolayısıyla Gönderdiği bir Mektup" Tarih Araştırmaları Dergisi, II, (Ankara 1964) Sayı 2-3'den ayrı basım s. 233-236. Browne da Gates'ten şöyle söz ediyor: Gates, Robert Koleji'nin müdürü, doktor C.F. Gates Bağımsız Ermenistan sorunu ile ilgili önemli faktörleri incelemek gayesi ile Küçük Asya'da geçenlerde geniş bir gezi yaptı. Doktor Gates, uzun yıllar Türkiye'de bulunmuştur ve Yakın Doğu'daki en büyük eğitim kuruluşunun başkanı olarak o bölgenin kaderini son çeyrek asırdır etkilemiş olan insanlarla çok yakın temaslarda bulunmuştur. Bir Hıristiyan kurumunun başkanı olarak pek tabii ki Dr. Gates, Osmanlı imparatorluğu'ndaki Hıristiyan unsurların dileklerine karşı sempati beslemektedir ve Türkiye'nin bölünmesi veya bölünmemesi konusunda söyleyecekleri son derece önemlidir. Chicago Daily News, 19 Eylül 1919.
38. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 21 (Browne'nın İstanbul'dan 15 Mayıs 1919 tarihli raporu: Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı'na verdiği rapor).
39. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 21 (Browne'nın İstanbul'dan 15 Mayıs 1919 tarihli raporu: Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı'na verdiği rapor).
40. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 21 (Browne'nın İstanbul'dan 15 Mayıs 1919 tarihli raporu: Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı'na verdiği rapor). "Gates'e göre, Ermeniler Türk egemenliğinden kurtarılmalı idi, çünkü Türkler tarafından gösterilen insanlık dışı zalimlik ve barbarlık hiç abartısızdı ve her ne şekilde olursa olsun Hıristiyan nüfus, Türklerin insafına terk edilemez idi."
41. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 21 C (Browne'nın İstanbul'dan 15 Mayıs 1919 tarihli raporu: Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı'na verdiği rapor). "Türkler, Türklerin hatalı yönetilmesinden muzdariptirler ve Türk nüfusunun büyük bir kısmı kendilerine adil davranacak ve eşit şans verecek yabancı bir hükümeti olumlu karşılayacaklardır. Küçük Asya'daki hem Türklerin hem de Hıristiyanların Amerikan Korumacılığı isteklerinin birlik ve bütünlük içerisinde olmasından hayrete düştüm ve şuna inancım tam; Türkleri ikna etmek ve gergin duyguları azaltmak için böyle bir korumacılığın ilanı herhangi bir önlemden daha çok işe yarayacaktır. Birleşik Devletlerin böyle bir göreve, diğer devletlerden daha çok hazırlıklı olmadığının farkındayım, fakat Amerikan korumacılığı için duyulan bu güçlü ve evrensel istek göz ardı edilmemesi gereken bir ödevdir." Bkz. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 21 C (Browne'nın İstanbul'dan 15 Mayıs 1919 tarihli raporu: Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı'na verdiği rapor).
42. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 21 C (Browne'nın İstanbul'dan 15 Mayıs 1919 tarihli raporu: Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı'na verdiği rapor). Dr. Gates, "Türkleri savunmadığını, sadece, Anadolu'nun yarısını kapsayan aşırı Ermeni taleplerinin olmasının, yeni soykırımlara sebep olabileceğine inandığını söylemişti. Sadece, Amerika'nın bütün İmparatorluğu koruması altına alması halinde, Ermenilerin, tespit edilmiş bir bölgede kendi kendilerini idare etmeye doğru ilerleyebileceklerini belirtmişti." Bkz. H. Inst. Arch (Browne's

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

- papers): Bn: I, FID: 14, No: 21 C (Browne'nin İstanbul'dan 15 Mayıs 1919 tarihli raporu: Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı'na verdiği rapor).
43. Richard G. Hovannisian, The Republic of Armenia, c. II, Berkeley, 1982, s. 319, Halide Edip de şöyle diyor: "İleri görüşün en büyük belirtisini bu devirde Dr. Gates dile getiriyordu. Kendisi çok ateşli bir Hıristiyandı ve Ermenilerin can dostuydu. Durumu incelemek için Adana'ya ve çevresine giderek dolaştı döndüğü zaman Ermenistan'ın bu kadar küçük bir azınlıkla Türkiye'nin güneyinde kurulamayacağını açıkça belirtti. Bkz. Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İst., 1979 s. 19.
  44. Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinden Hüsrev Bey (Gerede), On beşinci Kolordu Erkân-ı Harbi Miralay Kâzım Bey'e (Dirik) yazdığı bir mektupta, Browne'nin şahsi görüş kaydıyla "Türkiye ve İran Azerbaycanı'nı birleştirip bir devlet haline getirerek Erzurum ve Trabzon'u da Ermenistan'a katarak bunlara Türkiye ile birlikte Ermenistan müstakil olmayıp Amerikan mandası uygulanmasının en muvafık hal çaresi olduğunu" söylediğini belirtmektedir. Bkz. Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İst., 1998 s. 209.
  45. Browne mektubun sonunda şunları yazıyor: "Türkiye'nin mandası açısından Amerikan halkının ne düşündüğü hakkında bir fikrin varsa O'nun aleyhinde veya lehinde olabilir bana telgrafla bildirmeni ve kendi fikrini de söylemeni istiyorum" Bkz. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 20 (Browne'nin 17 Ekim 1919 tarihli, C. L. Callahan'a şahsi mektubu).
  46. Mine Erol, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, 1972 Giresun, s. 101.
  47. National Arch. Microcopy: 820, Paris Peace Conference, Document no: 184. 021/329.
  48. National Arch. Record of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey (1910-29), Document no: 867. 00/1047 (Bristol'un 17 Kasım 1919 tarihli raporu).
  49. National Arch. Record of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey (1910-29) Document no: 867. 00/1047 (Bristol'un 17 Kasım 1919 tarihli raporu).
  50. Yeni Gün, İkdam, Peyam, Vakit 31 Ekim 1919; Alemdar, 24 Aralık 1919.
  51. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 6 (Bristol'dan 6 Aralık 1919 tarihli, Paris'te bulunan Browne şahsi mektubu).
  52. Near East, 25 Temmuz 1919.
  53. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 3 d (USA Donanma Radyo Basını, İstanbul, 28 Ağustos 1919).
  54. Chicago Daily News, 30 Ekim 1919. (L. E. Browne'nin haberi).
  55. Chicago Daily News, 30 Ekim 1919. Corey de, Browne yazdığı mektupta "mümkün olan en kısa zamanda Avrupa ile irtibatı kesip, bütün sahip olduğumuz yüce değerleri, hürriyet fikirlerimizi hakim kılmalıyız. Onların hepsi cehenneme gidebilir." Bkz. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 5 (Herbert Corey'in 1 Kasım 1919 tarihli Paris'e Browne gönderdiği şahsi mektubu).
  56. Lloyd George, 13 Eylül 1919 yayınladığı bir muhtırayla İngiliz ordusunun yöreyi boşaltacağını ilan etmişti. Ayrıca İngiltere'nin Kafkaslardan sıyrılmak isteği, 28 Ağustos 1919 tarihli A.B.D. Donanma Radyosu'nda şöylece duyurulmuştu: "Paris-İngilizler ayın 15'in de Kafkasya'yı terk etmeye başladılar. Yaklaşık bir ay içerisinde de Ermenileri korumaları gereken bölgelerden çekileceklerdir. Yakın Doğu Amerikan Yardım Komitesi Başkanı David G. Arnold'un bugün bize dediğine göre; "Londra'da savaş karargâhında görüşme yaptığı Lord Poel, Amerika'nın iki veya üç ay içerisinde Ermenilere yardım amacı ile asker göndereceğine dair güvence vermedikçe İngiliz askerlerinin Ermenistan'da kalmasının imkansız olacağını söyledi. Bkz. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 3d (U.S Donanma Radyo haberi, 28 Ağustos 1919). Örneğin, Lloyd George 19 Ağustos 1919 tarihli İngiliz gazetelerinde çıkmış olan ve 29 Ağustos 1919 tarihli İstanbul basınında yer almış bulunan konuşmasında, İngiltere'nin, Kafkasya'da bulunan askeri gücünün senelik giderinin 30 milyon İngiliz lirası tuttuğunu belirterek bunun İngiltere'ye son derece ağır bir mâli yük getirdiğine işaret ediyordu. Bkz. Vakit, 29 Ağustos 1919. Lloyd George, yaptığı diğer bir açıklamada "dünyanın en zengin memleketlerinden biri olan bu geniş araziyi Türklerin elinden kurtardıklarını" belirterek Ermenistan'ı bırakıp gitmelerini giderlerini kısmak zorunda kaldıklarına bağlıyor ve "şüphesiz bütün dünyanın zabıta vazifesini göremeyeceklerini" ifade ediyordu. Bkz. Vakit, 30 Ağustos 1919. Bu sözler dikkatle irdelenirse bu sözlerin altında İngilizlerin, Ermenistan'ı zengin bir ülke olarak görmedikleri fark edilir.
  57. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 6 (Browne'nin 24 Ekim 1919 tarihli, Bristol'e gönderdiği şahsi mektubu).
  58. A.B.D.'nin, Ermenistan mandasını kabul etmemesini isteyen görüşler; "neden kendi ülkemize yatırım yapmak dururken, bize kâr sağlamayacak işlere girişelim. Monreo Doktrin'inden ayrılmayalım, manda bize pahalıya mal olacaktır." Bkz. National Arch. Microcopy: 820, Paris Peace Conference, Document no: 184. 021/329.
  59. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 6 (Browne'nin 24 Ekim 1919 tarihli, Bristol'e gönderdiği şahsi mektubu).
  60. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 6 (Browne'nin 24 Ekim 1919 tarihli, Bristol'e gönderdiği şahsi mektubu).

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

61. Laurence Evans, Türkiye'nin Paylaşılması, Milliyet Yayını, 1972, s. 260; H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 6 (Browne'nin 24 Ekim 1919 tarihli, Bristol'e gönderdiği şahsi mektup).
62. Library of Congress, Naval Officer, Diplomat, Bristol Documents, Report sent to Congress Document no: 018000-547-37000 (Bristol'un 13 Aralık 1919'da Dr. Gates'e gönderdiği şahsi mektup); H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 6 (Browne'nin 24 Ekim 1919 tarihli, Bristol'e gönderdiği şahsi mektup); Laurence Evans, Türkiye'nin Paylaşılması, s. 267.
63. 1 Haziran 1920'de Kongre'de, Ermeni mandası teklifi 13 oya karşı 52 oyla reddedilmiştir. Ancak, Ermeni davasının A.B.D. Kongresi'nde destek görmediği sanılmamalıdır. Kongre, Ermeni Devleti kurulmasına değil, bu devlet üzerinde A.B.D.'nin mandater olmasına karşı çıkmıştır. Kongre, nihai tavrını ortaya koymadan önce Eylül 1919 ortalarında Başkan Wilson, Güney ve Doğu Anadolu'daki Ermenilere takviye olmak amacıyla Amerikan birliklerinin yollarını için (Senatör Williams'ın teklifi) Hükümete yetki verilmesini istemiş, fakat bu öneri de kabul görmemiştir. Bkz. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 6 (Browne'nin 24 Ekim 1919 tarihli, Bristol'e gönderdiği şahsi mektup).
64. Amerikan Kongresi'nde Ermeni meselesi tartışılıyor ve Türk despotizmi dile getiriliyordu. Bkz. Congressional Record Sixty-Sixth, Congress, First Sesion, Washington, Friday, August 1 1919 Senato, s. 3707, 3714, 3715; National Arch. Microcopy: 20, Paris Peace Conference, Document no: 184. 021/119. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 15 (Mary L. Graffham Savaş Sırasında Bir Misyonerin Türkiye'deki Tecrübeleri Sivas).
65. Amerikan dış politikası, Monroe Doktrini çerçevesinde, Avrupalı Devletlerin kendi sistemlerini Batı yarıküreye doğru genişletme girişimlerini ülkenin barış ve güvenliğine bir tehdit olarak kabulleniyordu. Bu düşüncenin doğal bir sonucu olarak da Washington, Avrupa'nın iç işlerine karışmamaya söz veriyordu. Bkz. F. R. Dulles, America's Rise to World Power, New York, 1963, s. 9.
66. Öyle ki, Grabill, bu dönemde dincilerin Amerikan dış politikasına diplomatlardan daha fazla hakim olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bkz. James L. Grabill, Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on Amerikan Policy, Minneapolis, 1971, s. 288, 293. Birinci Dünya Savaşı'nda A.B.D. ile Osmanlı Devleti arasında ilişkiler kopmasına rağmen, Washington, düşmanı Almanya'nın müttefiki olan Türklere savaş ilanından kaçınırsa bunun ardında, bu ülkedeki misyoner faaliyetlerine sekte vurulmaması düşüncesi yatar. Bkz. Thomas A. Bryson, American Diplomatic Relations With the Middle East, New Jersey, 1977, s. 59.
67. American Board, bazı telkinlerde bulunarak Arshag Schmauonian adlı bir Ermeni milliyetçisinin Dışişleri Bakanlığı'na Türkiye konusunda uzman olarak alınmasını sağlamıştı. Morgenthau ise, Üsküdar'ı geçmediği halde gerek yayınladığı hatıralarında, gerekse Dışişleri'ne verdiği raporlarında Anadolu'da Türklere, Ermenilere mezalime tabi tuttuğunu iddia etmiştir. Oysa ki, burada Morgenthau'nun haber kaynaklarının Patrikhane yetkilileri ile elçinin Ermeni asıllı baş tercümanı olduğunu biz biliyoruz.
68. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 15, (Mary L. Graffham, Savaş Sırasında Bir Misyonerin Türkiye'deki Tecrübeleri, Sivas).
69. The American Committee for the Independence of Armenia A Report on the Activities, 1918-1922, New York, 1922.
70. Cardashian aşırı bir Ermeni milliyetçisi olup, Komite'nin beyniydi. A.B.D.'nin Türkiye'deki Yüksek Komiseri Bristol, Cardashian'ın masa başında yazdığı Ermeni davası lehinde kullanılabilecek her türlü katliam uydurmalarını, Gerard'ın araştırmadan imzalayıp, kamuoyuna yaydığını, söylemektedir. Bkz. Heat W. Lowry, Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey, İstanbul, 1983, s. 11-57. Amerikan Heyetleri ile Anadolu'ya geçen Ermeni memurlar ve tercümanların, "mağdur olan İslamların kat'iyen mahal ve miktarlarını ve Amerikalılardan muavenet talep ederken, din ve cinsini söylemeyip kasden mahrum bıraktıkları" ifade ediyor. Bkz. Albayrak, 21 Eylül 1919.
71. Ermenistan-Amerika Derneği kurucularından George Montgomery; Ermenistan mandasının Amerikaca alınmasını ve bu mandanın da Anadolu'nun tümünü kapsamaması gerektiğini, Wilson'a bildiren King-Crane Komisyonu'nun sekreteridir.
72. Amerikan Kongresi'nin 1 Ağustos 1919 Cuma günü 66. Kongre'nin ilk oturumunda, Senatör Mr. King; Wilson'un Ermeni mandasını almaya eğilimli olduğunu, ancak A.B.D. kamuoyunda eleştiriye uğradığını ifade ediyordu. Bkz. Congressional Record sixty sixth Congress, First sesion, Friday, Ağustos 1, 1919, s. 3714. Amerikalıların çoğunluğu büyük tehlikeler ve önemli külfetlerden başka bir şey sağlamayacağı için manda işinden kaçınmanın gerektiğine inanmaktaydılar. Belirli bir kesim duygusal yönden Ermenistan'a ilgi duymakta, bir kısım gazeteler Ermenileri "mağdur ve biçare" bir millet gibi görmekte ve Amerikan Kiliseleri, ruhban cemiyetleri Ermeniler lehinde "feryad ve figan" edip durmaktaydılar. Fakat, sorun resmi biçime büründüğünde ve istemler yürürlüğe konulmak gerektiğinde, Amerikalı yöneticiler omuzlarını silkip "Avrupa'nın pis işleri ile uğraşamayız" derken ve bazı kesimlerde de "Amerika yapılacak bunca işler dururken evlatlarını Avrupa'nın imdadına gönderemez" düşüncesi egemendi, Bkz. İkdam, 25 Ekim 1919.
73. New York Herald çıkışlı haber, İkdam'da yayınlanmıştır. Bkz. İkdam, 23 Ağustos 1919.
74. Mesela, Ermenistan için Dr. Usher şunu öneriyordu. "Erzurum, Van, Bitlis vilayetlerinin Ermenistan'la Türkiye arasında bi- taraf mıntika haline konularak buraya Amerikan jandarmasının ikamesi" Bkz ATASE, D. (7) 14 Kl. 325, F. 31; veya Anadolu'nun bir kısmını da içine alan (Adana, Mersin, Kilikya, Karadeniz sahilinde Ordu dahil)

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

- büyük bir Ermenistan'dan söz ediyordu. Bkz ATASE, D. 88-19, Kl. 184, F. 72; D. 275 (244), Kl. 73, F. 28; The Trans-Caucasian Post, 22 Mart 1919 (Barış Konferansı'nda Ermeni istekleri başlığı altındaki yazıda, Anadolu'dan büyük pay istendiği belirtiliyordu); H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 6 (Browne'nin 24 Ekim 1919 tarihli, Bristol'e gönderdiği şahsi mektubu).
75. The Trans-Caucasian Post, 11/22 Mart 1919. Gazetinin ilk sayfasında gazetenin adının altında şu yazılmıştı: "Ermenistan'a hizmet etmek, uygarlığa hizmet etmektir".
76. Tan, 28 Şubat 1919; İleri, 19 Mart 1919.
77. Tan, 28 Şubat 1919; İleri, 19 Mart 1919. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 3 (20 Mart 1919 tarihli Browne'nin raporu).
78. L Entente 1 October 1919; H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 3 L (Translation).
79. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 18 (Browne'nin raporu).
80. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 18 (Browne'nin raporu).
81. İngilizler de bu psikolojik etkilemeyi sürdürüyorlardı.
82. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14 (Browne belgeleri arasında Zasonir Afkar imzalı bir yazı).
83. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID 14, No: 50, (Browne'nin 24 Ekim tarihli raporu) Chicago Tribune, 10 Eylül 1919. Laurence Evans, Türkiye'nin Paylaşılması, s. 181. Oysa, tecavüz eden taraf Ermenilerdi. Ermenilerin sınır bölgelerdeki tecavüzleri ve Trabzon ve Doğu vilayetlerine çeteler göndererek karışıklık yaratmak istedikleri ve hatta bir "İzmir hadisesini" tekrarlayabilecekleri belirtiliyordu. Bkz. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 4, (Haziran 1953), Vesika No. 77, 79, 80, 82, 86, 95; 8, (Haziran 1954), Vesika No: 177; 9, (Eylül 1954), Vesika No: 193, 210, 212 ve Osmanlı Ordusunun, Kürtleri, Ermenilere karşı tahrik ettiği söylentilerinin yalan olduğu ve maksatlı olduğu belirtiliyor. Bkz. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 9, (Eylül 1954), Vesika No: 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201; Ermeni iddialarının aksine ACRNE ile birlikte Doğu'ya giden Dr. Emory H. Niles, İmparatorluğun Doğusunda bazı kötü olayların olduğunu anlatıyordu. Buna göre; binlerce Türk mülteci Erivan Ermeni Cumhuriyeti'nden sistematik bir zorlama ile dışarı atılıyorlardı. Yine, Dr. E.H. Niles'e göre Ruslarla beraber, Türklere karşı çarpışan Ermeniler, Erzurum'da Türklerin bütün mal varlıklarını yakmışlardı. Bkz. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 3 L. Nitekim, Ermenilerin Kafkaslarda ve hududumuz dahilinde, Kars havalisinde Türklere karşı giriştiği imha faaliyetleri ve mezalim On beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa tarafından, Rawlinson'a da (18. 7. 35) bildirilmişti. Bkz. ATASE, D. 60-4, Kl. 323, F. 51; Ayrıca Harbiye Nezareti'nden, Hariciye Nezareti'ne yazılan şifre telinde de bu durum dile getiriliyordu. Bkz. ATASE, D. 291 (76), Kl. 78, F. 5. Bu durum Harbiye Nezaretince, Sadaret Makamına da bildirilmiştir. Bkz. ATASE, D. 291, Kl. 78, F. 7; ATASE, D. 88-19, Kl. 184, F. 143; ATASE, D. 291/A, (118) Kl. 78, F. 1-50 arası ATASE, D. 330 (137), Kl. 91, F. 10. Ermenilerin Kars havalisinde, İslamlara karşı hunharca hareket ettikleri ve İslam köylerinin yakıldığı bildiriliyordu (15. 11. 35) Bkz. ATASE, D. 14 (10), Kl. 258, F. 3; (14. 2. 36) ATASE, D. 14 (10), Kl. 258, F. 19, 20; Yirmi üçüncü Topçu Alayı Komutanlığı'nın Yirmi üçüncü Tümen Karargahı'na gönderdiği raporda Nahçıvan bölgesindeki İslamlara Ermeni tecavüzlerinden söz ediliyor. Bkz. ATASE-D. 1 (1), Kl. 445, F. 2, 59.
84. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 17 (Browne'nin raporu).
85. Chicago Daily News, 24 Ekim 1919.
86. Chicago Daily News, 24 Ekim 1919. Erzurum ve Sivas Kongresi beyannamelerinde azınlıkların haklarına saygılı olunacağı belirtilmiştir.
87. Birleşik Devletler Donanma Radyosu'nun İstanbul'da yayınlanan 31 Ağustos 1919 tarihli haberinde Crane'in de, Ermenilerin, Türklerin yaptıklarını iddia ettikleri katliamlara ilişkin raporlarının, muhtemelen mübalağalı olduğunu beyan ettiği belirtiliyordu. Bkz. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 3 d.
88. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 3 b (Browne'nin tarihsiz notları).
89. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 3 j (Halide Edip, Amerikan Halkına Mektuplar, 7 Ağustos 1919, s. 3-4); Chicago Daily News, 11 Ağustos 1919.
90. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 19 (Bakü, Rusya, 15 Temmuz 1919 tarihli Browne'nin raporu).
91. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 19 (Bakü, Rusya, 15 Temmuz 1919 tarihli Browne'nin raporu).
92. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 19 (Bakü, Rusya, 15 Temmuz 1919 tarihli Browne'nin raporu).
93. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 19 (Bakü, Rusya, 15 Temmuz 1919 tarihli Browne'nin raporu).
94. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 19 (Bakü, Rusya, 15 Temmuz 1919 tarihli Browne'nin raporu).

1919 YILINDA A.B.D.'NİN YAKIN DOĞU'DA ETKİN OLMA SİYASETİ: ERMENİ VE TÜRK MANDATERLİĞİ MESELESİ

95. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 19 (Bakü, Rusya, 15 Temmuz 1919 tarihli Browne'nin raporu).
96. H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 15, (Mary L. Graffham, Savaş Sırasında Bir Misyonerin Türkiye'deki Tecrübeleri Sivas).
97. Binbaşı Noel, bu kanaatini çeşitli kaynaklardan temin ettiği rakamlarla belgelemekten kaçınmamıştır. Bkz. Mim Kemal Öke, İngiliz Ajansı Binbaşı W.C. Noel'in Kürdistan Misyonu, (1919), İstanbul, 1989, s. 53.
98. ATASE, D. 335/22, Kl. 9, F. 10-1.
99. National Arch., MID (Records of the Military Intelligence Division, 1917-1941, Box no: 1742, R. G. 165 (30 Eylül 1919 tarihli ve 16130 Navintel şifre adlı ve Londra çıkışlı telgraf).
100. Dursun Ali Akbulut, Albayrak Olayı, Erzurum, 1919, s. 29; Albayrak, 21 Eylül 1919.
101. H. Inst. Arch, (Browne's papers): Bn: I, FID: 6 (Browne'nin 24 Ekim 1919 tarihli, Bristol'e gönderdiği şahsi mektubu); 95 H. Inst. Arch (Browne's papers): Bn: I, FID: 14, No: 19 (Bakü, Rusya, 15 Temmuz 1919 tarihli Browne'nin raporu). Muhalifler Amerikan halkını uyarıyorlardı; Başkan Wilson "anneler, eşler ve çocuklara aldırmandan binlerce askeri Ermenistan'a gönderebilir."
102. National Arch, Microcopy: 820, Paris Peace Conference, Document no: 184. 021/329.
103. Richard N. Hovvannisian, The Republic of Armenia, c. II, Berkeley 1982, s. 370.
- 104.** Chicago Daily News, 7 Ekim 1919. Gerçi, Erzurum ve Sivas Kongreleri beyannamelerinde "Ermenilik ve Rumluk teşekkülüne yönelik her türlü hareket müdafaa esası ile karşılanacaktır" denilerek diplomatik bir manevra ile hedef açıkça söylenmemişse de kastedilen Ermenilik ve Rumluk'un arkasındaki güçler, Müttefiklerdir. Bkz. Erzurum ve Sivas Kongresi Nizamname ve Beyannamesi; Atatürk de Nutuk'ta şöyle der: "Bir defa İtilaf Devletleri'ne karşı vaz'ı husumet alınmayacaktı." Bkz. Nutuk, c. I, Türk Tarih Kurumu, 1986, s. 16-17.